

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Σπ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΤΑ ΜΕΤΑΠΟΘΕΜΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

GUTENBERG

ΑΘΑΝΑΣΟΣ ΣΤ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΤΑ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση

• ΣΥΛΛΟΓΗ •
ΣΥΛΛΕΓΜΕΝΑ 1978
ΑΡΙΘ. 1978/1
ΣΕΙΡΑ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

ΕΘΝΟΤΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΜΙΤΕΑΣ
Ε. ΠΑΡΩΝ 1978
ΑΝΤΙΣΤΡΩΤΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ
1978

GUTENBERG
ΑΘΗΝΑ 1978

ΑΠΟΔΕΥΤΙΚΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΠ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΤΑ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΗ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 56302
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 24/6/2015
ΤΑΞΙΜ. ΑΡΙΘΜ.

GUTENBERG
ΑΘΗΝΑ 1998

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΠ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

*Τα Μεταπολεμικά Αναγνώσματα
της Ελληνικής Μειονότητας της Αλβανίας*

σσ. 395 (14×20)

Δικαιούχος: ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ
© Copyright: Gutenberg – Αθ. Πασχάλης
Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 1998

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

GUTENBERG ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ: Βιβλία για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
Χαρ. Τρικούπη 99 - 114 73 • Τηλ.: 3808334 • Fax: 3843285

GUTENBERG ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ

Χαρ. Τρικούπη 99 - 114 73 • Τηλ.: 3843511-5 • Fax: 3829402

GUTENBERG ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Σόλωνος 103 - 106 78 • Τηλ.: 3800798 • Fax: 3800127

Μορφολογία - Τεχνική επιμέλεια: Χ. Σταυρόπουλος

Φωτοστοιχειοθεσία: Μ. Καπένη

Μοντάζ: Ντίνα Αγγέλου

Διορθώσεις: Γιάννης Σκυλλάς

Στήσιμο εξωφύλλου: Κ. Αθανασιάδης

Αρ. έκδοσης 2103 □ Κωδ. Κατ. 557199

ISBN 960-01-0784-X

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος 11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ 17

1.1 Παρουσίαση και σημασία του προβλήματος 17
1.2 Αντικειμενικός στόχος και χρονικά πλαίσια της έρευνας 20
1.3 Ιστορική διάσταση του προβλήματος 22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ 23

2.1 Ο εθνολογικός χαρακτήρας της Βορείου Ηπείρου 23
2.1.1 Ενιαία Ήπειρος και Ελληνισμός 23
2.1.2 Η αδιάκοπη συνέχεια του ελληνικού χαρακτήρα
της Βορείου Ηπείρου 26
2.1.3 Η αδιάλειπτη χρήση της ελληνικής γλώσσας στη Βόρειο Ήπειρο 30
2.1.4 Μαρτυρίες ξένων περιηγητών για την ελληνικότητα
της Βορείου Ηπείρου 32
2.1.5 Νεότερες εθνογραφικές οριοθετήσεις της Βορείου Ηπείρου .. 34
2.1.6 Εθνολογικές στατιστικές της Βορείου Ηπείρου 38
2.2 Η αλβανική εθνική αφύπνιση και οι προσπάθειες για δυαδική
ένωση Ελλάδας και Αλβανίας 40
2.3 Σύντομη επισκόπηση του βορειοηπειρωτικού ζητήματος 45
2.4 Η ελληνική μειονότητα και το βορειοηπειρωτικό ζήτημα
μετά το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας 56
2.5 Οι Ελληνοαλβανικές σχέσεις σήμερα 62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΒΟΡ. ΗΠΕΙΡΟ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ 67

3.1 Η Ελληνική παιδεία στη Βόρειο Ήπειρο κατά τους χρόνους
της Τουρκοκρατίας (1453-1913) 67

3.2 Η εξέλιξη του εκπαιδευτικού ζητήματος στη Βόρ. Ήπειρο (1913-1994)	76
3.3 Τα εκπαιδευτικά δικαιώματα της μειονότητας, σύμφωνα με τις διεθνείς συμφωνίες και το δίκαιο των μειονοτήτων	87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΡΟΚΑΤΑΡΤΙΚΕΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ

4.1 Η Βορειοηπειρωτική γλώσσα	91
4.1.1 Η ελληνική γλώσσα στη Ν. Αλβανία και οι ξενικές επιρροές	91
4.1.2 Το νεοελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της Βορείου Ηπείρου	99
4.2 Η Ιδεολογία, ο σχολικός ιδεολογικός μηχανισμός και η εκπαίδευση στις σοσιαλιστικές χώρες	103
4.2.1 Η έννοια της ιδεολογίας	103
4.2.2 Η λειτουργία της ιδεολογίας	107
4.2.3 Ιδεολογία και γλώσσα	109
4.2.4 Το σχολείο ως ιδεολογικός μηχανισμός	113
4.2.5 Η εκπαίδευση στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Μεθοδολογικές διευκρινήσεις για τη μελέτη της γλώσσας των αναγνωστικών	121
5.2 Η μέθοδος ανάλυσης της ιδεολογίας των αναγνωστικών	122
5.2.1 Τα στάδια εφαρμογής της ανάλυσης περιεχομένου	124
5.2.2 Ο καθορισμός της μονάδας καταγραφής του υλικού	125
5.2.3 Η επιλογή των κατηγοριών ανάλυσης	126
5.2.4 Το σύστημα κατηγοριών ανάλυσης των αναγνωστικών	127
5.3 Οι υποθέσεις της έρευνας	128

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

6.1 Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων της ελληνικής μειονότητας	133
6.1.1 Η λεξιλογική ερμηνεία και η χρήση των λέξεων στα αναγνωστικά βιβλία	136
6.1.2 Ιδιότυπες και ξενικές λέξεις και εκφράσεις στα αναγνωστικά βιβλία	144

6.1.3	Η κατά λέξη μετάφραση των αλβανικών κειμένων και των αλβανικών ιδιωτισμών	153
6.1.4	Τα ελλιπή εκφραστικά μέσα και οι μεταφράσεις των αναγνωστικών βιβλίων	157
6.1.5	Ακυρολεξίες στα κείμενα των αναγνωστικών βιβλίων (Μη χρησιμοποίηση της κατάλληλης λέξης σε κάθε περίπτωση)	162
6.1.6	Αδόκιμες λεκτικές επιλογές στα αναγνωστικά βιβλία	166
6.1.7	Ανεπεξέργαστος και ακαλλιέργητος λόγος των αναγνωστικών βιβλίων	169
6.1.8	Ασαφής και συγκεχυμένος λόγος των αναγνωστικών βιβλίων	173
6.1.9	Οι γλωσσικές ασκήσεις των αναγνωστικών βιβλίων της ελληνικής μειονότητας	175
6.1.10	Άλλα λάθη στη χρήση της γλώσσας	182
6.1.11	Λέξεις που χρησιμοποιούνται και λέξεις που λείπουν από τα αναγνωστικά βιβλία	191
6.1.12	Αρχαιομορφες λέξεις στα αναγνωστικά βιβλία	193
6.1.13	Αλβανικές λέξεις στα κείμενα των αναγνωστικών βιβλίων	195
6.1.14	Η φθίνουσα πορεία της γλώσσας των μεταπολεμικών αναγνωστικών	198
6.1.15	Οι γλωσσικές μεταρρυθμίσεις στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η αντίστοιχη εφαρμογή τους στα αναγνωστικά βιβλία της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία	203
6.1.16	Συγκριτικός πίνακας των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της δημοτικής γλώσσας των ελληνικών μεταπολεμικών αναγνωστικών και των αναγνωστικών της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία την ίδια χρονική περίοδο	206
6.2	Συμπεράσματα και προτάσεις	209

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

7.1	Θεματική κατανομή των μεταπολεμικών αναγνωστικών κειμένων κατά χρονολογική περίοδο, κατά τάξη και τετράχρονους κύκλους	213
7.2	Το σύστημα των κατηγοριών ανάλυσης και η αξιοπιστία του υλικού	222
7.3	Η οικογένεια και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί	225
7.3.1	Η καταπιεστική πειθαρχία στην οικογένεια σε συστοιχία με τις αποκάλυπτες επιδιώξεις του καθεστώτος	226
7.3.2	Η μητέρα ως άλλη Σπαρτιάτισσα είναι πρότυπο ηρωισμού και αυτοθυσίας	231

7.3.3 Η χειραφέτηση της γυναίκας	232
7.3.4 Η ιδεολογία της «προστατευτικής» οικογένειας μέσα από τα κείμενα των αναγνωστικών της μειονότητας	235
7.4. Το σχολείο και η ιδεολογική του λειτουργία	236
7.4.1 Ο σκοπός του σχολείου μέσα από τα αναγνωστικά βιβλία της ελληνικής μειονότητας	237
7.4.2 Η φυσιολογία και το έργο του εκπαιδευτικού μέσα από τα αναγνωστικά βιβλία της ελληνικής μειονότητας. Οι σχέσεις αυθεντίας και υποταγής μεταξύ δασκάλων και μαθητών	241
7.4.3 Η ιδεολογία του αυταρχικού σχολείου στα αναγνωστικά της μειονότητας	245
7.5 Η εργασία ως συστατικό στοιχείο της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας	247
7.5.1 Η εργασία ως «νόμος της φύσεως»	249
7.5.2 Οι επαγγελματικές απασχολήσεις, οι άλλες εργασιακές σχέσεις στα αναγνωστικά και οι απορρέουσες αλήθειες	253
7.6 Η ιδεολογία της κοινωνικής υποταγής	257
7.6.1 Η νομιμοποίηση του καθεστώτος	259
7.6.2 Η προσωπολατρία στα αναγνωστικά	262
7.6.3 Η εξιδανίκευση του Κόμματος	264
7.6.4 Η άμεση προπαγάνδα στα αναγνωστικά	266
7.6.5 Η εικονογράφηση των αναγνωστικών και η σχολική υπακοή	271
7.7 Εθνικιστική ιδεολογία	275
7.7.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός	275
7.7.2 Η αφοσίωση στο εξιδανικευμένο παρελθόν	278
7.7.3 Η εθνική δράση του «αγαπημένου καθοδηγητή» και των άλλων παρτιζάνων	280
7.7.4 Η ιμπεριαλιστική περικύκλωση ή το σύνδρομο της ανασφάλειας του αλβανικού καθεστώτος	282
7.7.5 «Οι παραβιαστές των συνόρων»	283
7.7.6 Οι σύγχρονοι ήρωες της Αλβανίας	285
7.7.7 Η Ελλάδα στα αναγνωστικά βιβλία	287
7.7.8 Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία, όπως παρουσιάζεται στα αναγνωστικά	295
7.7.9 Η Τουρκία στα αναγνωστικά της μειονότητας	298
7.7.10 Η «ειρήνη» στα αναγνωστικά της μειονότητας	300
7.7.11 Η θρησκεία στα αναγνωστικά της μειονότητας	301
7.8 Η σοσιαλιστική ιδεολογία	303
7.8.1 Εισαγωγικά	303

7.8.2 Η αφοσίωση στη σοσιαλιστική ιδεολογία	305
7.8.3 Οι ξένοι σοσιαλιστές ηγέτες στα αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας	306
7.8.4 Η αλβανική εξάρτηση από τη Σοβιετική Ένωση και την Κίνα στα αναγνωστικά βιβλία	310
7.8.5 Η σχέση του μαθήματος της ηθικής και πολιτικής αγωγής και των αναγνωστικών βιβλίων	311
7.8.6 Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ιδανικού πολίτη στα αναγνωστικά βιβλία	313
7.9 Συμπεράσματα και προτάσεις	316
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	325
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Πίνακες, Κείμενα, Χάρτες)	355

ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕ ΒΕΛΤΙΩΝΟΥΝ ΣΤΑΔΙΑΚΑ ΜΟΝΟ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΔΕΞΙΟ-
τητα των μαθητών και την ικανότητά τους να κατανοούν τα διάφορα
κείμενα, αλλά συντελούν στην πνευματική και τη συναισθηματική
τους ανάπτυξη. Παράλληλα ψυχαγωγούν και βοηθούν τους μαθητές να
εκτιμούν την αξία των έργων του έντεχνου λόγου.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των αναγνωστικών εί-
ναι ότι αντικατοπτρίζουν τις εξελικτικές μεταβολές που υφίστανται η σχο-
λική γλώσσα και ιδεολογία, μεταβολές που παρακολουθούν, όπως είναι φυ-
σικό τις αντίστοιχες πολιτικές μεταβολές.

Τα βιβλία αυτά, ως τα κατεξοχήν βιβλία του μαθητή, εκφράζουν τη συ-
νισταμένη όλου του εκπαιδευτικού συστήματος και αναπαριστούν την κοι-
νωνικοπολιτική πραγματικότητα. Είναι τα εγχειρίδια που αποτελούν γλωσσ-
σικά πρότυπα για τους μαθητές και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην ιδεολο-
γική τους διαμόρφωση. Για τους λόγους αυτούς επιλέχθηκαν τα αναγνω-
στικά για τη μελέτη της γλώσσας και της ιδεολογίας των σχολείων της ελ-
ληνικής μειονότητας της Αλβανίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Πιο συγκεκριμένα η εργασία αυτή έχει ως σκοπό, πρώτο, να μελετήσει
τη «λειτουργικότητα της επικοινωνίας» στα μεταπολεμικά αναγνωστικά της
μειονότητας, καθώς και την επάρκεια της γλώσσας τόσο στο γραμματικό
όσο και στο συντακτικό και το σημασιολογικό επίπεδο και, δεύτερο, να διε-
ρευνήσει, μέσα από την ιδεολογική ανάλυση του περιεχομένου των ανα-
γνωστικών, τον άνθρωπο που τείνει να διαμορφώσει το συγκεκριμένο σχο-
λικό σύστημα.

Η μελέτη είναι διαρθρωμένη σε επτά Κεφάλαια. Στο Πρώτο Κεφάλαιο,
που αποτελεί την Εισαγωγή, αναπτύσσεται το ερευνητικό πρόβλημα, οι
στόχοι και η ιστορική διάσταση του προβλήματος. Στο Δεύτερο Κεφάλαιο
παρουσιάζεται το θέμα του διαχρονικού ελληνισμού της Αλβανίας, ενώ στο
Τρίτο Κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη επισκόπηση της εκπαιδευτικής κατά-
στασης στη Βόρειο Ήπειρο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι

σήμερα. Στο Τέταρτο Κεφάλαιο γίνεται μια προκαταρκτική διερεύνηση της γλώσσας στη Βόρειο Ήπειρο και προσδιορίζεται εννοιολογικά ο όρος ιδεολογία. Ακολουθεί στο Πέμπτο Κεφάλαιο η μεθοδολογία έρευνας των αναγνωστικών. Στα δύο επόμενα Κεφάλαια παρουσιάζονται τα ευρήματα που προέκυψαν από τη μελέτη της γλώσσας και της ιδεολογίας των μεταπολεμικών αναγνωστικών της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας.

Στο σημείο αυτό αισθάνομαι την υποχρέωση να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σ' αυτούς που βοήθησαν να ολοκληρωθεί η εργασία αυτή.

Θα ήθελα, λοιπόν, να ευχαριστήσω τον Καθηγητή κ. Γεώργιο Δ. Καψάλη για το αδιάπτωτο και ενθαρρυντικό ενδιαφέρον με το οποίο παρακολούθησε όλα τα στάδια της εργασίας, καθώς και για την ποικιλότητα συμπαράσταση και την ερευνητική συνδρομή που μου προσέφερε, με τις εύστοχες παρατηρήσεις του και τις δημιουργικές του προτάσεις.

Ευχαριστώ, επίσης, τον Καθηγητή κ. Γεώργιο Ηλ. Δήμου, γιατί με τις μεθοδολογικές και τις επιστημονικές του υποδείξεις, καθώς και τις γόνιμες συζητήσεις, επεξέτεινε τις αναζητήσεις μου και συνέβαλε στη βελτίωση της δομής της εργασίας.

Θέλω, ακόμη, να ευχαριστήσω τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Ι. Κωνσταντίνου, που τόσο γενναιόδωρα μου παρέσχε σ' όλες τις φάσεις της εργασίας τις πολύτιμες παρατηρήσεις και τις εποικοδομητικές του υποδείξεις, χρήσιμες για την ολοκλήρωση της προσπάθειάς μου αυτής.

Είναι, πάντως, γεγονός ότι οι ευνοϊκοί όροι έρευνας και το δημιουργικό κλίμα που επικρατεί στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την αποπεράτωση της εργασίας αυτής.

Επίσης, επιθυμώ να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στα μέλη της επταμελούς επιστημονικής επιτροπής, τον Καθηγητή κ. Αθανάσιο Ε. Παπά, τον Καθηγητή κ. Ιωάννη Κανάκη, την κ. Σοφία Βούρη και τον κ. Γρηγόρη Καραφύλλη Επίκουρους Καθηγητές, οι οποίοι με τις τελικές παρατηρήσεις τους συνέβαλαν στην ουσιαστική βελτίωση της διατριβής αυτής.

Θέλω, όμως, να τονίσω ότι ενώ οι πιο πάνω υποδείξεις τους συνέβαλαν στη βελτίωση του έργου μου, οι οποιεσδήποτε παραλείψεις αποτελούν αποκλειστικά δική μου ευθύνη.

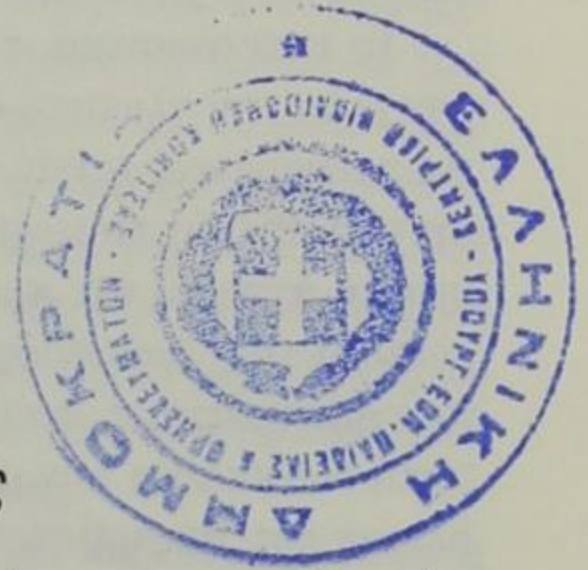
Τέλος, επιθυμώ να ευχαριστήσω τις εκδόσεις Gutenberg, γιατί ανέλαβαν την έκδοση της εργασίας αυτής.

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

1.1 Παρουσίαση και σημασία του προβλήματος

Οι χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού βρίσκονται σήμερα σε μια δύσκολη φάση οικονομικής και θεσμικής ανασυγκρότησης, ύστερα από τις γενικότερες ανακατατάξεις που συνέβησαν στην Ανατολική Ευρώπη κατά την τελευταία δεκαετία. Δέσμιες οι χώρες αυτές στα παλιά στερεότυπα, τις «ιστορικές εκκρεμότητες», και τα «γεωπολιτικά συμφέροντα» των Μεγάλων Δυνάμεων, προσπαθούν να κατοχυρώσουν τη δημοκρατική σταθερότητα και να εξοικειωθούν με τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς μέσα σε ένα κλίμα πατροπαράδοτης δυσπιστίας αλλά και ευδαιμονιστικής λογικής.

Στην Αλβανία, που είναι μία από τις χώρες αυτές, διαβιώνει η ελληνική μειονότητα που αποτελεί μια «ενδιαφέρουσα συνιστώσα του νεοελληνικού γίγνεσθαι»¹. Για πρώτη φορά, μετά από μισό και πλέον αιώνα, υπάρχει δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε αρχειακές πηγές και πληροφορίες –έστω και υποτυπώδεις– που αφορούν τον ελληνισμό της Αλβανίας, ο οποίος ζούσε καθόλη αυτή την περίοδο κάτω από έναν «ιδιότυπο και ερμητικό σοσιαλισμό».

Η εξέλιξη αυτή καθιστά αναγκαία τη μελέτη των γενικότερων προβλημάτων που αφορούν τον ελληνισμό της Αλβανίας, πολύ περισσότερο που η έρευνα για τα θέματα αυτά είναι ανύπαρκτη και ένα «επιστημονικό κενό» εκτυλίσσεται μπροστά σε κάθε ερευνητή που έχει ως σκοπό να μελετήσει τα προβλήματα του συγκεκριμένου χώρου.

1. Βλ. ΑΓΤΖΙΔΗΣ, «Βορειοηπειρώτες και Πόντιοι σε παράλληλες πορείες», έκτακτη έκδοση του *Οικονομικού Ταχυδρόμου* για τις «Ελληνοαλβανικές σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό», 13 Φεβρουαρίου 1997, σ. 57.

Ένα από τα προβλήματα του ελληνισμού της Αλβανίας είναι και η εκπαίδευση που παρέχεται στα μειονοτικά σχολεία. Μια εικόνα για το είδος και την ποιοτική στάθμη της εκπαίδευσης που προσφέρεται στα μειονοτικά σχολεία μπορούμε να αποκομίσουμε και από τα αναγνωστικά βιβλία που προορίζονται για τα σχολεία αυτά και εκδίδονται από το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας και Κουλτούρας.

Τα αναγνωστικά, τα κυριότερα σχολικά εγχειρίδια, δε διδάσκουν μόνο την ελληνική γλώσσα, δε διαμορφώνουν μόνο τις ηθικές, τις κοινωνικές και τις πνευματικές αρχές των μαθητών, αλλά συμβάλλουν και στη διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης. Επιδρούν στη γνωστική και τη συναισθηματική περιοχή της προσωπικότητας των μαθητών και περιλαμβάνουν επιλεκτικά στη θεματολογία τους μόνο ορισμένες «πτυχές» της κοινωνικής πραγματικότητας, ενώ άλλες τις αποσιωπούν ή τις αγνοούν². Η επιλεκτική αυτή διαδικασία των μορφωτικών αντικειμένων θέτει από μόνη της το πρόβλημα της αμφισβητούμενης ιδεολογικής ουδετερότητας των αναγνωστικών.

Έτσι, τα αναγνωστικά συμβάλλουν στην ιδεολογική διαμόρφωση των μαθητών, οι οποίοι λόγω και της περιορισμένης τους εμπειρίας είναι περισσότερο ευάλωτοι στις επιρροές του περιεχομένου και των αξιών των αναγνωστικών βιβλίων. Η ιδεολογική σημασία των αναγνωστικών επιτείνεται από το γεγονός ότι ενσωματώνονται³ στα περιεχόμενά τους θέματα από άλλα μαθήματα, όπως από την ιστορία, τα θρησκευτικά, τη γεωγραφία και την πολιτική αγωγή. Και παρόλο που τα αναγνωστικά έχουν την ίδια ιδεολογία με τα υπόλοιπα εγχειρίδια, επειδή μεταδίδουν την ιδεολογία αυτή με τρόπο πιο έμμεσο, τη μεταδίδουν και αποτελεσματικότερα⁴. Άλλωστε τα αναγνωστικά είναι τα πρώτα γραπτά κείμενα με τα οποία οι μαθητές έρχονται σε επαφή και μάλιστα για πολλές ώρες τη βδομάδα. Ο χρόνος που διατίθεται, λόγου χάριν, για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στον πρώτο τετράχρονο κύκλο του μειονοτικού σχολείου στην Αλβανία καταλαμβάνει το 35% του συνόλου των ωρών του εβδομαδιαίου προγράμματος, γεγονός που φανερώνει τη μεγάλη γλωσσική και ιδεολογική σημασία των βιβλίων αυτών.

Στα συγκεκριμένα αναγνωστικά βιβλία είναι δυνατό να μελετήσει κανείς την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας της μειονότητας κατά τα μεταπολεμικά

2. Βλ. Δήμ. ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα - Γιάννινα 1986, σ. 55.

3. Δήμ. ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, *ό.π.*, σ. 55.

4. Άννα ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 12.

χρόνια και να τη συσχετίσει με την ελληνική γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Εθνικό Κέντρο. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να φανεί αν η ελληνική γλώσσα διδάχτηκε όλη τη μεταπολεμική περίοδο με επάρκεια στα μέλη της μειονότητας, πόση «ζωντάνια» χαρακτηρίζει τη γλώσσα των σχολικών αναγνωστικών, και αν οι γλωσσικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν κατά καιρούς στην Ελλάδα επηρέασαν τη γλωσσική μορφή των αναγνωστικών βιβλίων της μειονότητας. Θα είναι δυνατό, επίσης, να αξιολογηθεί το λεξιλόγιο των βιβλίων αυτών, η προέλευση των αναγνωστικών κειμένων και οι μεθοδολογικές οδηγίες για τη διδασκαλία της γλώσσας. Έτσι θα γίνει φανερό, αν ακολουθήθηκαν οι σύγχρονες αντιλήψεις για τη διδασκαλία της γλώσσας, που δίνουν έμφαση στη λειτουργική γλωσσική χρήση και την επικοινωνιακή γλωσσική προσέγγιση και όχι στις στείρες φορμαλιστικές ενασχολήσεις, με σκοπό να καταστήσουν το μαθητή ικανό να επικοινωνεί αποτελεσματικά και όπως χρειάζεται σε κάθε επικοινωνιακή περίπτωση.

Τα παραπάνω συνιστούν το αδιερεύνητο πρόβλημα της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Νότια Αλβανία, όπου λειτουργούν μειονοτικά σχολεία. Για όλα αυτά και ιδιαίτερα για τα αναγνωστικά βιβλία των μειονοτικών σχολείων δεν υπάρχουν ολοκληρωμένες ερευνητικές μελέτες που να αναλύουν τη γλώσσα και την ιδεολογική λειτουργία των βιβλίων⁵. Δεν έχουν διερευνηθεί οι διεργασίες της πολιτικής κοινωνικοποίησης των μαθητών της μειονότητας και η διαδικασία μεταβίβασης των κοινωνικοπολιτικών αξιών. Η συμβολή των μεταπολεμικών αναγνωστικών προς την κατεύθυνση αυτή είναι άγνωστη. Επομένως, η γλωσσική μελέτη και η κριτική ιδεολογική ανάλυση των αναγνωστικών αυτών θα βοηθήσει στην κατανόηση της εκπαίδευσης που παρέχεται στους μαθητές των μειονοτικών σχολείων και θα κάνει φανερές τις αλβανικές επιδιώξεις για το μέλλον της μειονότητας.

Όλα τα προαναφερόμενα καθιστούν αυταπόδεικτη τη σημασία της μελέτης των μεταπολεμικών αναγνωστικών βιβλίων της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία από γλωσσική και ιδεολογική άποψη.

5. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιολογική μελέτη του Ευ. Κωφού που έχει ως αντικείμενο *Τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας της Βορείου Ηπείρου κατά την εποχή του Ενβέρ Χότζα*, του Κέντρου Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα 1994.

1.2 Αντικειμενικός στόχος και χρονικά πλαίσια της έρευνας

Το σχολείο, ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους, δε μεταδίδει μόνο γνώσεις και δεξιότητες στους μαθητές, αλλά μεταβιβάζει στάσεις, αξίες και ιδέες για την κοινωνική πραγματικότητα, επιδιώκοντας, παράλληλα, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, να επιβάλει την κυρίαρχη ιδεολογία στους νέους ανθρώπους. Το πολιτικό σύστημα κάθε κράτους είναι αυτό που καθορίζει το είδος της πολιτικής κοινωνικοποίησης, την πιθανή χειραγώγηση ή τον ενδεχόμενο «πειθαναγκασμό» που ασκεί το σχολείο στους μαθητές.

Με την παρούσα εργασία, μελετώντας τα αναγνωστικά –ένα από τα μέσα που χρησιμοποιεί το σχολείο για τη γλωσσική αγωγή και την ιδεολογική καθοδήγηση των μαθητών– αποσκοπούμε να απαντήσουμε στα παρακάτω ενδεικτικά ερωτήματα:

- α) Ποια ερμηνευτικά, μεταφραστικά και άλλα λάθη γίνονται κατά τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στα αναγνωστικά;
- β) Ποιες ιδιότυπες, αλβανικές ή αρχαιόμορφες ελληνικές λέξεις χρησιμοποιούνται στα αναγνωστικά;
- γ) Ποιες ελληνικές λέξεις χρησιμοποιούνται περισσότερο και ποιες λείπουν απ' τα αναγνωστικά της μειονότητας;
- δ) Χρησιμοποιούνται ελληνικά κείμενα και ποιήματα στα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας;
- ε) Ποια είναι η «ποιότητα» του λόγου στα αναγνωστικά βιβλία της μειονότητας;
- στ) Είναι φθίνουσα ή μη η πορεία της ελληνικής γλώσσας στα μεταπολεμικά αναγνωστικά; Εφαρμόζονται οι γλωσσικές μεταρρυθμίσεις του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στα αντίστοιχα αναγνωστικά βιβλία της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία;
- ζ) Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του αλβανικού κράτους ποιον τύπο πολίτη επιθυμούν να διαμορφώσουν και ποιες κοσμοαντιλήψεις και κοσμοθεωρίες προωθούν;
- η) Ποια είναι τα εθνικά στερεότυπα των Αλβανών για τους γείτονες και ποια είναι η σχέση της μειονότητας με την Ελλάδα και τον ελληνισμό; Υπάρχουν υποτιμητικές κρίσεις ή προκαταλήψεις για τους γειτονικούς λαούς; Έχουν τα αναγνωστικά επιστημονική εγκυρότητα, παρουσιάζουν, λόγου χάρη, ή αποσιωπούν την καταγωγή του ελληνισμού της Αλβανίας;
- θ) Ποιες πολιτικές γνώσεις, αξίες και στάσεις επιδιώκουν να μεταβιβάσουν οι δυο γονείς στα μέλη της οικογένειάς τους; Ποια είναι τα πρότυπα

που προβάλλει η αλβανική οικογένεια μέσα από τα κείμενα των αναγνωστικών βιβλίων;

ι) Ποιος είναι ο προσανατολισμός και η ιδεολογία του σχολείου της μειονότητας;

ια) Ποια είναι τα εργασιακά και τα άλλα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η μειονότητα και η αλβανική κοινωνία γενικότερα, όπως αυτά αποτυπώνονται στα αναγνωστικά της μειονότητας;

ιβ) Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ιδανικού πολίτη που προβάλλονται μέσω των αναγνωστικών βιβλίων;

Για τη διερεύνηση του προβλήματος της ιδεολογίας των μεταπολεμικών αναγνωστικών της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της ανάλυσης του περιεχομένου. Το δείγμα των αναγνωστικών που θα υποβληθεί στην ανάλυση αποτελείται από 16.411 σελίδες, οι οποίες αναλογούν σε 102 αναγνωστικά βιβλία που κυκλοφόρησαν στα μειονοτικά σχολεία από την εγκαθίδρυση του σοσιαλιστικού καθεστώτος στην Αλβανία μέχρι το 1994 τη χρονολογία που πραγματοποιήθηκε «Η φιλολογική επιμέλεια και η επιστημονική στήριξη των σχολικών εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία»⁶ από επιστημονική ομάδα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Τα ίδια αναγνωστικά θα χρησιμοποιηθούν και για τη γλωσσική προσέγγιση. Η γλωσσική αυτή προσέγγιση έχει το χαρακτήρα αφενός της φιλολογικής διερεύνησης και αφετέρου της κριτικής αξιολόγησης των αναγνωστικών από τη σκοπιά των σύγχρονων αντιλήψεων για τη διδακτική της γλώσσας.

Οφείλουμε, πάντως, να τονίσουμε προεξαγγελτικά ότι την παρούσα έρευνα δεν ενδιαφέρει τόσο η πολιτική πλευρά του θέματος της ιδεολογίας όσο η επίδραση της αναμενόμενης και δεδηλωμένης ιδεολογίας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών. Όλες οι ιδεολογικές αναφορές των αναγνωστικών ενδιαφέρουν στο βαθμό που επιδιώκουν την ιδεολογική διαμόρφωση των μαθητών των μειονοτικών σχολείων.

Τέλος, οι απαντήσεις στα προαναφερόμενα ερωτήματα προκαθορίζουν

6. Τη φιλολογική επιμέλεια και την επιστημονική στήριξη των σχολικών εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία ανέλαβε επιστημονική ομάδα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων υπό τον Καθηγητή Γ. Δ. Καψάλη. Ο γράφων είχε την ευκαιρία να συμμετέχει στην ομάδα που επιμελήθηκε τα αναγνωστικά βιβλία. Γλωσσικές παρατηρήσεις που σχετίζονται με τις ασάφειες της γλώσσας, τις δίσημες και ιδιωματικές λέξεις, τα ορθογραφικά και άλλα λάθη των αναγνωστικών αναφέρονται στο: Γεώρ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ, *Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας, Σχολικά εγχειρίδια, γλωσσική επιμόρφωση, προοπτική*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996, σσ. 11-38.

πανελλήνιας θρησκευτικής λατρείας και λίκνο του ελληνικού πολιτισμού αλλά και κοιτίδα του ελληνικού ονόματος.

Οι Ηπειρώτες⁴, ως γνήσια ελληνικά φύλα, δεν ήταν δυνατό να απέχουν από τις δραστηριότητες του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Πήραν μέρος στην εκστρατεία κατά της Τροίας⁵ και συμμετείχαν στους περσικούς πολέμους και συγκεκριμένα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας⁶ με επτά τριήρεις. Επίσης, οι Ηπειρώτες συμμετείχαν στους πανελλήνιους αγώνες της Ολυμπίας, επειδή ακριβώς αισθάνονταν Έλληνες.

Ο λόγος που ο Θουκυδίδης⁷ χαρακτηρίζει τους Ηπειρώτες «βαρβάρους» ήταν ότι οι κάτοικοι της Ηπείρου ζούσαν σε ορεινές και απρόσιτες περιοχές και βρίσκονταν ως εκ τούτου σε μια κατώτερη βαθμίδα πολιτισμού σε σχέση με τους «πολιτισμένους» Αθηναίους. Ο όρος «βάρβαροι» δε σχετιζόταν με την εθνικότητα των Ηπειρωτών και είχε περισσότερο γεωγραφική παρά εθνολογική σημασία. Άλλωστε ο Θουκυδίδης, ως Αθηναίος ο ίδιος, ήταν φυσικό να αποκαλεί τους Ηπειρώτες «βαρβάρους», αφού αυτοί πολέμησαν στο πλευρό των Λακεδαιμονίων εναντίον της Αθήνας.

Τα βόρεια σύνορα της ενιαίας Ηπείρου ήταν, κατά το Στράβωνα⁸, η αρχαία Εγνατία οδός, που ήταν παράλληλη προς το Γενούσο ποταμό. Η Εγνατία οδός άρχιζε από την Επίδαμνο (σημερινό Δυρράχιο), περνούσε από τη Θεσσαλονίκη και κατέληγε στην Κωνσταντινούπολη. Τα ηπειρωτικά, λοιπόν, φύλα έφταναν προς βορρά μέχρι την Εγνατία οδό και προς Νότο μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο.

Σύμφωνα με ιστορικές αναφορές, τα Ιλλυρικά έθνη που ήταν βόρεια του Γενούσου αναμίχθηκαν με τα ηπειρωτικά φύλα που κατοικούσαν στα νότια του ποταμού αυτού. Από την ανάμιξη αυτή προήλθαν οι «δίγλωσσοι» κάτοικοι της περιοχής της Αυλώνας, μεταξύ Γενούσου και Ακροκεραυνίων

4. Σύμφωνα με το Χρ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ, *Ήπειρος γεωγραφικώς και εθνολογικώς*, Αθήνα 1905, σ. 2, το όνομα Ήπειρος παράγεται από το δωρικό *άπειρος*. Εκτός από την εξήγηση αυτή ο Χρ. Χρηστοβασιλίου αναφέρεται και στην παράδοση, σύμφωνα με την οποία η Ήπειρος οφείλει το όνομά της στην «Ήπειρο» τη θυγατέρα του Εχίωνα, που πέθανε στη Χαονία και τάφηκε στο εκεί δάσος. Βλ. Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Το όνομα Ήπειρος», εκδ. *Ηπειρωτικής Εστίας*, Ιωάννινα 1952, σ. 5.

5. Ομ., *Ιλ.*, Β., στ. 749.

6. Ηροδ., Η, 45. Πρβ. Κων. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΟΥ, *Το Αλβανικόν και το Βορειοηπειρωτικόν Ζήτημα κατά την αρχικήν αυτών φάσιν*, Αθήναι 1950, σ. 9.

7. Βλ. Θουκ., Β., 68, 80, 5 Γ, 11, 7 και Κ. J. BELOCH, «Η εθνικότης των αρχαίων Ηπειρωτών», μτφρ. Ν. Παπαδόπουλος, *Ηπειρωτική Εστία*, 9 (1953), σσ. 3-12, 5.

8. Στράβ., Ζ' 322.

ορέων. Για το λόγο αυτό μερικοί συγγραφείς τοποθετούν προς βορρά τα όρια της Ηπείρου στα Ακροκεραύνια όρη⁹.

Από τις επιγραφές που έχουν βρεθεί στην Ήπειρο, εξάγεται το συμπέρασμα ότι από το τέλος του Δ' αιώνα π.Χ. η ελληνική ήταν η επίσημη γλώσσα των Ηπειρωτών¹⁰. Εξάλλου τα ευρήματα των ανασκαφών στον ευρύτερο ηπειρωτικό χώρο καταδεικνύουν απόλυτα την ελληνικότητα της Ηπείρου. Τα αρχαία ερείπια στην Απολλωνία, την Αντιπάτρεια, την Αντιγόνεια, στο Βουθρωτό και στη Φοινίκη δηλώνουν αφενός τα προς βορρά όρια της Ηπείρου και αφετέρου τον ελληνικό της χαρακτήρα¹¹. Σε κάθε σπίτι στο χωριό Πλιότσα, στην αρχαία δηλαδή πόλη Αμαντία, που βρίσκεται στα βόρεια του Τεπελενίου, υπάρχει μια συλλογή αρχαιοτήτων, έγραφε ο Δημήτρης Ευαγγελίδης¹².

Ο Nicholas Hammond σε σχετική αναφορά του επισημαίνει: «Ως αρχαιολόγος ήρξα ελληνικά φρούρια, κάστρα, πόλεις, επιγραφές, νομίσματα –όλα Ελληνικά από τα σημερινά σύνορα μέχρι τις εκβολές του ποταμού Αώου... Επί Πύρρου και ύστερα και επί της βυζαντινής εποχής η Βόρ. Ήπειρος ήτο και πλούσιο μέρος και κέντρο Ελληνικής παιδείας και πολιτισμού και έστειλε επιστήμονας Έλληνας στη Βενετία και στη νότια Ιταλία»¹³.

9. Πρβ. Κ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ, *Τα βόρεια σύνορα της Ηπείρου*, εκδ. Γρηγοριάδη, Αθήνα 1945, σ. 33 και Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, *Οι Έλληνες και οι βόρειοι γείτονες*, Αθήνα 1945, σ. 198.

Ο Α. PHILIPPSON, *Thessalien und Epirus*, Berlin 1897, σ. 194, αναφέρει ότι από τον 5ο αιώνα το όνομα Ήπειρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη χώρα μεταξύ Ακροκεραυνίων και Αμβρακικού.

10. Κ. J. BELOCH, *ό.π.*, σ. 5. Επίσης ο ίδιος συγγραφέας στο έργο του *GRIECHISCHE*, Berlin - Leipzig, 1926-27, σ. 36, επισημαίνει ότι οι Ηπειρώτες ήταν ανέκαθεν Έλληνες και δεν είναι εξελληνισμένοι Ιλλυριοί.

11. Ο Φωτ. Πέτσας στην εισήγησή του «Έλληνες και Ιλλυριοί» που δημοσιεύτηκε στα *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου, Βόρειος Ήπειρος, Κοσμάς Αιτωλός*, Αθήνα 1988, σ. 186, αναδημοσιεύει από το βιβλίο του Ν. ΣΕΚΑ, Πίγια, 1982, εικόνες με σφραγίσματα ελληνικών ονομάτων σε κεραμίδια στέγης κτιρίων από διάφορες πόλεις της Βορείου Ηπείρου.

12. Δημ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Η Βόρειος Ήπειρος*, εκδ. Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, εν Αθήναις 1919, σ. 36. Ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει ότι στη Βόρειο Ήπειρο κατοικούσαν στους ιστορικούς χρόνους τα παρακάτω ηπειρωτικά φύλα. Οι Χάονες που κατείχαν το Β.Δ. τμήμα περί τη σημερινή Χιμάρα, Δέλβινο και Φιλιάτες, μέχρι τον ποταμό Θύαμη. Στην κοιλάδα του Αργυροκάστρου και του Δρίνου εκτεινόταν οι Ατιντάνες. Ανατολικά των Ατιντάνων οι Παραναίοι, που ονομάστηκαν έτσι από τον Αώο ή Αύο ποταμό. Οι Ορέστες που κατείχαν τα μέρη της Κολώνιας και στην Κορυτσά κατοικούσαν οι Δασσαρίτες.

Ανάλογη αναφορά έχουμε και στον ιστορικό Κ. Άμαντο, στο σύγγραμμά του *Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος*, εν Αθήναις 1923, σ. 158.

13. Ν. HAMMOND, «Η Ελληνικότητα της Βορ. Ηπείρου», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1992), έκδ. ΕΗΜ, σσ. 3-4, 4.

και τη σπουδαιότητα της έρευνας. Η αξιοποίηση των ευρημάτων της έρευνας αυτής αναμένεται να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας των σχολικών εγχειριδίων και κατ' επέκταση στην αναβάθμιση της μειονοτικής εκπαίδευσης.

1.3 Ιστορική διάσταση του προβλήματος

Τα αναγνωστικά, όπως κάθε πνευματικό και λογοτεχνικό έργο, είναι δημιουργήματα της εποχής τους. Ο συγγραφέας ενεργεί και συγγράφει μέσα σε μια εποχή και κάτω από συνθήκες που δεν επιλέγει ούτε ελέγχει ο ίδιος. Τα αναγνωστικά είναι τα κατεξοχήν σχολικά εγχειρίδια που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική πραγματικότητα κάθε εποχής και εκφράζουν την κυρίαρχη ιδεολογία, αφού αποτελούν προϊόν έγκρισης του κάθε καθεστώτος.

Έτσι οι αρχές, οι αξίες και οι ιδέες που αποτυπώνονται στα αναγνωστικά, κατανοούνται μόνο σε συσχετισμό με την πραγματικότητα της εποχής κατά την οποία γράφτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν. Σε κάθε εποχή και σε κάθε ιστορική συγκυρία προβάλλονται διαφορετικές αντιλήψεις στα σχολικά εγχειρίδια και ιδιαίτερα στα αναγνωστικά βιβλία.

Το θέμα, όμως, των μηνυμάτων που περιέχουν τα αναγνωστικά της οποιασδήποτε μειονότητας περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, γιατί παρεμβαίνουν, ενδεχομένως, στη σύνταξη των αναγνωστικών αυτών οι αφομοιωτικές επιδιώξεις εκ μέρους των κυρίαρχων ομάδων και οι διακρίσεις στη μεταχείριση που υφίστανται οι υποομάδες του πληθυσμού με τα διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Από τα προαναφερόμενα γίνεται φανερό ότι η εξέταση της ιστορικής και της εκπαιδευτικής κατάστασης της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία είναι απαραίτητη για να μπορέσει κανείς να συσχετίσει τη γλώσσα και την ιδεολογία των αναγνωστικών με το ευρύτερο ιστορικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της μεταπολεμικής εποχής.

Για το λόγο αυτό αναλύεται διαχρονικά και με κάθε δυνατή επάρκεια η ιστορική διάσταση του «βορειοηπειρωτικού» θέματος και ερμηνεύεται διεξοδικά η εξέλιξη του εκπαιδευτικού ζητήματος της μειονότητας στον ίδιο χώρο. Η μελέτη των δύο αυτών παραγόντων που επηρέασαν τη συγγραφή των συγκεκριμένων βιβλίων θα βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση της γλώσσας και της ιδεολογίας των μεταπολεμικών αναγνωστικών της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας.

Ο ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

2.1 Ο εθνολογικός χαρακτήρας της Βορείου Ηπείρου¹

Η περιοχή που περικλείεται μεταξύ της φυσικής διαχωριστικής γραμμής του Γενούσου (Σκούμπι) ποταμού και του Αμβρακικού κόλπου, υπήρξε από παλιά μία αδιάρρηκτη «γεωγραφική και εθνολογική» ενότητα. Ο ενιαίος αυτός χώρος συγκροτούσε την Ήπειρο με τον αδιάκοπο ελληνικό της χαρακτήρα και την αδιάλειπτη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Από το έτος 1913 που το βόρειο τμήμα της Ηπείρου επιδικάστηκε στο τότε νεοσύστατο αλβανικό κράτος, άρχισε να χρησιμοποιείται ο όρος «Βόρειος Ήπειρος» και οι Έλληνες της περιοχής αυτής αποτέλεσαν την εθνική ελληνική μειονότητα.

2.1.1 Ενιαία Ήπειρος και Ελληνισμός

Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες ο Δωδωναίος Δίας² που λατρευόταν από όλους τους Έλληνες, πριν κατοικήσει στον Όλυμπο, είχε την κατοικία του στη Δωδώνη της Ηπείρου. Γύρω απ' τη Δωδώνη, την οποία ο Αριστοτέλης αποκαλεί αρχαία Ελλάδα, ζούσαν οι Σελλοί. Αυτοί ονομάζονταν αρχικά Γραικοί και αργότερα Έλληνες. Τα δύο αυτά ονόματα, Έλληνες και Γραικοί που δηλώνουν το ελληνικό έθνος έχουν την προέλευσή τους στην Ήπειρο³. Η Ήπειρος, κατά συνέπεια, υπήρξε από τα αρχαία χρόνια όχι μόνο κέντρο

1. Ο όρος «Βόρ. Ήπειρος» χρησιμοποιείται με την ιστορική και γεωγραφική του έννοια και είναι αποφορτισμένος από κάθε εθνικιστικό περιεχόμενο.

2. Ομ., *Ιλ.*, βιβλ. XVI, στ. 233 κ.ε.

3. ΑΡΙΣΤΟΤ., *Μετ.* I, I, κεφ. 14. Βλ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Πολ. Γοτθ.* I. 15, εκδ. Haurgy, σ. 82.

πανελληνίας θρησκευτικής λατρείας και λίκνο του ελληνικού πολιτισμού αλλά και κοιτίδα του ελληνικού ονόματος.

Οι Ηπειρώτες⁴, ως γνήσια ελληνικά φύλα, δεν ήταν δυνατό να απέχουν από τις δραστηριότητες του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Πήραν μέρος στην εκστρατεία κατά της Τροίας⁵ και συμμετείχαν στους περσικούς πολέμους και συγκεκριμένα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας⁶ με επτά τριήρεις. Επίσης, οι Ηπειρώτες συμμετείχαν στους πανελλήνιους αγώνες της Ολυμπίας, επειδή ακριβώς αισθάνονταν Έλληνες.

Ο λόγος που ο Θουκυδίδης⁷ χαρακτηρίζει τους Ηπειρώτες «βαρβάρους» ήταν ότι οι κάτοικοι της Ηλείου ζούσαν σε ορεινές και απρόσιτες περιοχές και βρίσκονταν ως εκ τούτου σε μια κατώτερη βαθμίδα πολιτισμού σε σχέση με τους «πολιτισμένους» Αθηναίους. Ο όρος «βάρβαροι» δε σχετιζόταν με την εθνικότητα των Ηπειρωτών και είχε περισσότερο γεωγραφική παρά εθνολογική σημασία. Άλλωστε ο Θουκυδίδης, ως Αθηναίος ο ίδιος, ήταν φυσικό να αποκαλεί τους Ηπειρώτες «βαρβάρους», αφού αυτοί πολέμησαν στο πλευρό των Λακεδαιμονίων εναντίον της Αθήνας.

Τα βόρεια σύνορα της ενιαίας Ηλείου ήταν, κατά το Στράβωνα⁸, η αρχαία Εγνατία οδός, που ήταν παράλληλη προς το Γενούσο ποταμό. Η Εγνατία οδός άρχιζε από την Επίδαμνο (σημερινό Δυρράχιο), περνούσε από τη Θεσσαλονίκη και κατέληγε στην Κωνσταντινούπολη. Τα ηπειρωτικά, λοιπόν, φύλα έφταναν προς βορρά μέχρι την Εγνατία οδό και προς Νότο μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο.

Σύμφωνα με ιστορικές αναφορές, τα Ιλλυρικά έθνη που ήταν βόρεια του Γενούσου αναμίχθηκαν με τα ηπειρωτικά φύλα που κατοικούσαν στα νότια του ποταμού αυτού. Από την ανάμιξη αυτή προήλθαν οι «δίγλωσσοι» κάτοικοι της περιοχής της Αυλώνας, μεταξύ Γενούσου και Ακροκεραυνίων

4. Σύμφωνα με το Χρ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ, *Ήπειρος γεωγραφικώς και εθνολογικώς*, Αθήνα 1905, σ. 2, το όνομα Ήπειρος παράγεται από το δωρικό *άπειρος*. Εκτός από την εξήγηση αυτή ο Χρ. Χρηστοβασιλίου αναφέρεται και στην παράδοση, σύμφωνα με την οποία η Ήπειρος οφείλει το όνομά της στην «Ήπειρο» τη θυγατέρα του Εχίωνα, που πέθανε στη Χαονία και τάφηκε στο εκεί δάσος. Βλ. Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Το όνομα Ήπειρος», εκδ. *Ηπειρωτικής Εστίας*, Ιωάννινα 1952, σ. 5.

5. Ομ., *Ιλ.*, Β., στ. 749.

6. Ηροδ., Η, 45. Πρβ. Κων. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΟΥ, *Το Αλβανικόν και το Βορειοηπειρωτικόν Ζήτημα κατά την αρχικήν αυτών φάσιν*, Αθήναι 1950, σ. 9.

7. Βλ. Θουκ., Β., 68, 80, 5 Γ, 11, 7 και Κ. J. BELOCH, «Η εθνικότης των αρχαίων Ηπειρωτών», μτφρ. Ν. Παπαδόπουλος, *Ηπειρωτική Εστία*, 9 (1953), σσ. 3-12, 5.

8. Στράβ., Ζ' 322.

ορέων. Για το λόγο αυτό μερικοί συγγραφείς τοποθετούν προς βορρά τα όρια της Ηπείρου στα Ακροκεραύνια όρη⁹.

Από τις επιγραφές που έχουν βρεθεί στην Ήπειρο, εξάγεται το συμπέρασμα ότι από το τέλος του Δ' αιώνα π.Χ. η ελληνική ήταν η επίσημη γλώσσα των Ηπειρωτών¹⁰. Εξάλλου τα ευρήματα των ανασκαφών στον ευρύτερο ηπειρωτικό χώρο καταδεικνύουν απόλυτα την ελληνικότητα της Ηπείρου. Τα αρχαία ερείπια στην Απολλωνία, την Αντιπάτρεια, την Αντιγόνεια, στο Βουθρωτό και στη Φοινίκη δηλώνουν αφενός τα προς βορρά όρια της Ηπείρου και αφετέρου τον ελληνικό της χαρακτήρα¹¹. Σε κάθε σπίτι στο χωριό Πλιότσα, στην αρχαία δηλαδή πόλη Αμαντία, που βρίσκεται στα βόρεια του Τεπελενίου, υπάρχει μια συλλογή αρχαιοτήτων, έγραφε ο Δημήτρης Ευαγγελίδης¹².

Ο Nicholas Hammond σε σχετική αναφορά του επισημαίνει: «Ως αρχαιολόγος ήύρα ελληνικά φρούρια, κάστρα, πόλεις, επιγραφές, νομίσματα –όλα Ελληνικά από τα σημερινά σύνορα μέχρι τις εκβολές του ποταμού Αώου... Επί Πύρρου και ύστερα και επί της βυζαντινής εποχής η Βόρ. Ήπειρος ήτο και πλούσιο μέρος και κέντρο Ελληνικής παιδείας και πολιτισμού και έστειλε επιστήμονας Έλληνας στη Βενετία και στη νότια Ιταλία»¹³.

9. Πρβ. Κ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ, *Τα βόρεια σύνορα της Ηπείρου*, εκδ. Γρηγοριάδη, Αθήνα 1945, σ. 33 και Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, *Οι Έλληνες και οι βόρειοι γείτονες*, Αθήνα 1945, σ. 198.

Ο Α. PHILIPPSON, *Thessalien und Epirus*, Berlin 1897, σ. 194, αναφέρει ότι από τον 5ο αιώνα το όνομα Ήπειρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη χώρα μεταξύ Ακροκεραυνίων και Αμβρακικού.

10. Κ. J. VELOCH, *ό.π.*, σ. 5. Επίσης ο ίδιος συγγραφέας στο έργο του GRIECHISCHE, Berlin - Leipzig, 1926-27, σ. 36, επισημαίνει ότι οι Ηπειρώτες ήταν ανέκαθεν Έλληνες και δεν είναι εξελληνισμένοι Ιλλυριοί.

11. Ο Φωτ. Πέτσας στην εισήγησή του «Έλληνες και Ιλλυριοί» που δημοσιεύτηκε στα *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου, Βόρειος Ήπειρος, Κοσμάς Αιτωλός*, Αθήνα 1988, σ. 186, αναδημοσιεύει από το βιβλίο του Ν. ΣΕΚΑ, Πίγια, 1982, εικόνες με σφραγίσματα ελληνικών ονομάτων σε κεραμίδα στέγης κτιρίων από διάφορες πόλεις της Βορείου Ηπείρου.

12. Δημ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Η Βόρειος Ήπειρος*, εκδ. Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, εν Αθήναις 1919, σ. 36. Ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει ότι στη Βόρειο Ήπειρο κατοικούσαν στους ιστορικούς χρόνους τα παρακάτω ηπειρωτικά φύλα. Οι Χάονες που κατείχαν το Β.Δ. τμήμα περί τη σημερινή Χιμάρα, Δέλβινο και Φιλιάτες, μέχρι τον ποταμό Θύαμη. Στην κοιλάδα του Αργυροκάστρου και του Δρίνου εκτείνονταν οι Ατιντάνες. Ανατολικά των Ατιντάνων οι Παραναίοι, που ονομάστηκαν έτσι από τον Αώο ή Αύο ποταμό. Οι Ορέστες που κατείχαν τα μέρη της Κολώνιας και στην Κορυτσά κατοικούσαν οι Δασσαρίτες.

Ανάλογη αναφορά έχουμε και στον ιστορικό Κ. Άμαντο, στο σύγγραμμά του *Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος*, εν Αθήναις 1923, σ. 158.

13. Ν. HAMMOND, «Η Ελληνικότητα της Βορ. Ηπείρου», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1992), εκδ. ΕΗΜ, σσ. 3-4, 4.

Τα πορίσματα των ερευνών του N. Hammond επιδοκιμάζει και η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Parazoglou, η οποία ακόμη συμπεραίνει «ότι η περιοχή της κεντρικής Αλβανίας και της Βορ. Ηπείρου υπήρξε η πατρίδα των πολεμιστών που κατά τα τέλη της εποχής του χαλκού ίδρυσαν την επικράτεια στις Μυκήνες»¹⁴.

Η Ήπειρος κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους εκτεινόταν, γεωγραφικά και διοικητικά από τον Αμβρακικό μέχρι την αρχαία Δαλματία. Η Παλαιά Ήπειρος περιελάμβανε το χώρο μεταξύ του Αμβρακικού και των Ακροκεραυνίων, ενώ η Νέα Ήπειρος άρχιζε από τα Ακροκεραύνια και έφτανε προς βορρά μέχρι τα νότια της Σκόδρας, δηλαδή περιελάμβανε όλη τη σημερινή Αλβανία.

Η εποχή που επακολούθησε, η περίοδος δηλαδή του ελληνικού δεσποτάτου της Ηπείρου, ευνόησε παντοιοτρόπως τον ελληνισμό, όπως και η εποχή του Πύρρου του βασιλιά της Ηπείρου.

Οι Τούρκοι που στη συνέχεια υπέταξαν την Ήπειρο δεν μπόρεσαν να αλλοιώσουν τον εθνικό της χαρακτήρα. Η Χιμάρα έμεινε αδούλωτη και επαναστάτησε νωρίς (1481) με αρχηγό τον αρματολό Κορκόδειλο Κλαδά. Ο Διονύσιος Σκυλόσοφος εξεγέρθηκε κατά των Τούρκων σε μια πρόωμη εποχή (1612), ενώ οι εξισλαμισθέντες Ηπειρώτες Σπαχήδες διατήρησαν κρυφά τη χριστιανική τους πίστη και το εθνικό τους φρόνημα. Τα δημοτικά τραγούδια, τα μοιρολόγια, οι χοροί, τα ήθη και έθιμα της σημερινής βόρειας και νότιας Ηπείρου πείθουν απόλυτα πως οι Τούρκοι αλλά και οι Αλβανοί δεν μπόρεσαν να αφανίσουν τη «ριζωμένη» ελληνικότητα των Ηπειρωτών.

2.1.2 Η αδιάκοπη συνέχεια του ελληνικού χαρακτήρα της Βορ. Ηπείρου

Η Ήπειρος που ήταν ενιαία μέχρι το 1913, γνώρισε κατά το μακραίωνα ιστορικό της βίο πολλές επιδρομές και λεηλασίες. Οι Ρωμαίοι για να εκδικηθούν την εκστρατεία του Πύρρου στην ιταλική χερσόνησο, την κατέστρεψαν και την υποδούλωσαν. Ούτε όμως η καταστροφή της Ηπείρου ούτε ο εξανδραποδισμός των εκατόν πενήντα χιλιάδων Ηπειρωτών από τον Αιμίλιο Παύλο μπόρεσαν να την ερημώσουν και να μεταβάλουν τον εθνικό της χαρακτήρα. Οι κατακτητές εξελληνίστηκαν και η χώρα δε μετέβαλε την «ιδιάζουσα υπόστασή της»¹⁵.

14. Αχ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Βόρειος Ήπειρος, Ιστορία - Πολιτισμός», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1990), έκδ. ΕΗΜ, σσ. 5-42, 10.

15. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Ηπειρωτικά», περ. *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμ. Ι, τεύχ. Δ', Αθήνησιν 1913, σσ. 369-397, 372.

Η Ήπειρος γνώρισε μεγάλη ακμή, όταν οι Άγγελοι Κομνηνοί, μετά τη λατινική κατάληψη (1204) του Βυζαντίου, ίδρυσαν το «Δεσποτάτο της Ηπείρου», που εκτεινόταν από το Δυρράχιο μέχρι τη Ναύπακτο και είχε πρωτεύουσα την Άρτα. Κατά την περίοδο αυτή ενισχύθηκε γενικότερα ο ελληνισμός στις βορειοδυτικές περιοχές της Ελλάδας. Το ελληνικό δεσποτάτο, αφού διαφύλαξε τον ελληνισμό από τις φράγκικες και σέρβικες καταστροφές, μεταβλήθηκε σε κέντρο του ελληνικού πολιτισμού, όπως αυτό φαίνεται από τα πολλά μνημεία της εποχής αυτής και τις μαρτυρίες των παλαιών ιστορικών και χρονογράφων. Όμως, παρότι η διάλυση του ηπειρωτικού δεσποτάτου δεν άργησε να συμβεί, η γενναία προσπάθεια των Αγγέλων, όπως τονίζει ο Αδαμάντιος Αδαμαντίου¹⁶ δημιούργησε τις προϋποθέσεις για να αναβιώσει η ελληνική παιδεία και να «αναπηδήσουν» οι μετέπειτα κλέφτες και αρματολοί.

Από τα μέσα του ΙΔ' αιώνα επεκτείνεται η κυριαρχία του σερβικού κράτους του Στέφανου Δουσάν στην Ήπειρο. Η σερβοκρατία δεν έφερε καμιά αλλαγή. Η Ήπειρος δεν έχασε τον ελληνικό της χαρακτήρα, παρόλα τα δεινά που υπέστη. Οι Σέρβοι παρέμειναν σ' αυτή για λίγο χρονικό διάστημα και δεν έφεραν δικούς τους αποίκους εκτός από τα όργανα διοίκησης. Έτσι τα μόνα ίχνη που άφησαν στην Ήπειρο είναι μερικά τοπωνύμια που διασώζονται ακόμη και σήμερα¹⁷.

Το δυναμισμό του μεσαιωνικού ελληνισμού τον αποδεικνύουν τα έργα αρχιτεκτονικής και τέχνης¹⁸ στη Δρόπολη, στο Λάμποβο, στην Πολύτσανη, στο Βουθρωτό, το Γοραντζή, το Δυρράχιο, στα Βελέγραδα κ.ά. Η ταύτιση

16. Αδ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ, «Ήπειρος: Μεσαιωνικοί Χρόνοι», Μ.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', Πυρσός, Αθήνα, σ. 337.

17. Ν. ΠΑΤΣΕΛΗ, *Η Βόρειος Ήπειρος και τα φυσικά της σύνορα*, εκδ. Μαρ. Βασιλείου, Αθήνα, σσ. 16-17. Βλ. G. STADTMÜLLER, «Τα προβλήματα της ιστορικής διερευνήσεως της Ηπείρου, εν μεθοδικόν πρόγραμμα», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμ. Θ' (1934), σσ. 140-169, 156.

Είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι σήμερα οι απόψεις για την αδιάλειπτη πολιτιστική πορεία των λαών δέχονται σοβαρή κριτική (E.J. HOBBSBAWM, «Μύθος η συνέχεια 3.000 χρόνων ελληνικού έθνους», εφημ. *Ελευθεροτυπία* 27-3-96, σσ. 14-15).

18. Ο Αχ. Λαζάρου στον πρόλογο του βιβλίου του Rene PUAUX, *La Malheureuse Epire* (μτφρ. Α. Αχ. Λαζάρου), εκδ. Τροχαλία, σ. 16, αναφέρει ότι την ελληνικότητα της Βορείου Ηπείρου από την αυγή της Ιστορίας με βόρειο σύνορο το Γενούσο (Σκούμπι) ποταμό αποδεικνύουν οι αρχαιολογικές πηγές και παραδέχονται οι ονομαστότεροι επιστήμονες Georgiev, P. Leveque, E. Leppore, N.G.L. Hammond, F. Papazoglou κ.ά., καθώς και έξοχοι Ηπειρώτες αρχαιολόγοι Δημ. Ευαγγελίδης, Φ. Πέτσας, Σωτ. Δάκαρης κ.ά. Βλ. Π. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Επιγραφικά Σύμμεικτα από την Αλβανία*, εκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, «Φηγός» τιμητικός τόμος για τον καθ. Σωτ. Δάκαρη, Ιωάννινα 1994, σσ. 391-402. Πρβ. Β. ΜΠΑΡΑΣ, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, Αθήναι 1966 (επιμέλεια Λ. Βρανούση), σ. 13.

του πολιτισμού της Βορείου Ηπείρου με τον πολιτισμό του υπόλοιπου βορειοδυτικού ελλαδικού χώρου ήταν ανέκαθεν εμφανής. Η συμβολή του ελληνισμού και της Ορθοδοξίας στην πολιτιστική ανάπτυξη και στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της Αλβανίας υπήρξε ανυπολόγιστη κατά τη μακρά κοινή ιστορική πορεία¹⁹.

Κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους οι Αλβανοί εμφανίστηκαν στα βόρεια του Γενούσου. Άρχισαν να κατέρχονται προς το νότο διαδίδοντας τη γλώσσα τους. Έτσι στην ελληνική Ήπειρο, με την πάροδο του χρόνου, πολλοί Έλληνες έγιναν δίγλωσσοι²⁰. Κάποιοι απ' αυτούς τους δίγλωσσους Έλληνες αλλά και κάποιοι Αλβανοί νομάδες αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στη Νότια Ελλάδα. Αυτό συνέβη όταν η μονοπώληση των εδαφών τους από τους άρχοντες γινόταν πιο βίαιη και ολοκληρωνόταν η Οθωμανική εισβολή. Η εξέλιξη αυτή έγινε πιο έντονη μετά το θάνατο του Καστριώτη²¹. Όσοι, βέβαια, είχαν ασπαστεί τον ισλαμισμό²², όπως είναι φυσικό, δεν είχαν ανάγκη εκπατρισμού. Γεγονός είναι, πάντως, ότι λίγες δεκαετίες μετά την κάθοδό τους αυτοί οι πληθυσμοί ασπάζονται το χριστιανισμό και αφομοιώνονται με το γηγενές στοιχείο. Έτσι, ο Βενετός Μάρκος Βαρβαρίγος, σε μια πρόιμη εποχή, και ενώ συνεχιζόταν ακόμη η κάθοδος αυτών των φυλών, ανέφερε στα 1479 προς τη Βενετική Γερουσία ότι «οι Αρβανίτες και οι Έλληνες δεν είναι παρά μόνο ένας λαός που μισεί κάθε ξένον»²³.

Η αλβανική προπαγάνδα ισχυρίστηκε ότι οι Αλβανοί εξελληνίστηκαν

19. Δημ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Η Βόρειος Ήπειρος», *Επτά Ημέρες Καθημερινή*, 6 Μαρτίου 1994, σ. 8.

20. Πρβ. Κων. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ, *Τα βόρεια σύνορα της Ηπείρου*, Αθήνα 1945.

21. Βλ. Alain DUCCELLIER, *Οι Αλβανοί στην Ελλάδα 13ος-15ος αιώνας*, μτφρ. Κατερίνα Νικολάου, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1994, σ. 17 και Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 28.

22. Στο βιβλίο *Historia e Shqipërisë*, Universiteti Shtetëror Tiranës, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë 1959, σ. 366, αναφέρεται ότι οι Τούρκοι ως μέσο πειθαναγκασμού των κατοίκων ν' ασπαστούν τον Ισλαμισμό, εκτός απ' τη θρησκευτική διάκριση που γινόταν, ασκούσαν και πολιτική διακρίσεων στη φορολογία. Από αυτά γίνεται φανερό πόση ηθική αντίσταση διέθετε ο υπόδουλος βορειοηπειρωτικός ελληνισμός, που κράτησε αλώβητο τον εθνικό του χαρακτήρα κάτω από το μανδύα της θρησκευτικής του πίστης (βλ. Αλ. ΜΑΜΜΟΠΟΥΛΟΥ, *Ο μύθος της Αλβανικής συμβολής εις την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος*, εν Αθήναις 1963, σσ. 20-21). Επίσης, ο G. Amadori-Virgilj στο έργο του *La questione Pumeliota Italiana*, Volume primo, Bitonto 1908, σ. 84, αναφέρει ότι οι Αλβανοί βρήκαν στον ισλαμισμό τον πιο σταθερό φύλακα του πλούτου και των αποκλειστικών δικαιωμάτων τους.

23. Μαρ. ΜΙΧΑΗΛ-ΔΕΔΕ, «Οι Έλληνες Αρβανίτες», *Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου για το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα*, Αθήνα 1992, σ. 456 και Σπύρου ΣΤΟΥΠΗ, *Ηπειρώτες και Αλβανοί, η προσφορά της Ηπείρου προς το έθνος*, έκδ. ΙΒΕ, Ιωάννινα 1976, σ. 69.

στη Βόρειο Ήπειρο. Η άποψη αυτή δεν έχει επιστημονική βάση, γιατί πριν έρθουν οι Αλβανοί στη Βόρειο Ήπειρο, στο χώρο αυτό υπήρχαν Έλληνες. Άλλωστε υπάρχουν ερευνητικές μελέτες από τις οποίες φαίνεται ότι ακόμη και στην Αττική οι Έλληνες έμαθαν αλβανικά από τους εκεί Αρβανίτες²⁴. Αφού, λοιπόν, στην Ελλάδα οι Έλληνες έμαθαν αλβανικά, πώς να μην μάθαιναν αλβανικά σε περιοχές που γειτνίαζαν με τα αλβανικά φύλα; «Εάν δεν υπήρχαν αρχαιότεν Έλληνες εις την Β. Ήπειρον, δε θα είχομεν σήμερον ελληνογλώσσους κατοίκους αυτόθι, ούτε πρέπει να υποτεθεί ότι διά των σχολείων τάχα κατωρθώθη να μάθουν ελληνικά οι Αλβανοί και να γίνουν τόσο ενωρίς Έλληνες την γλώσσαν και το αίσθημα. Όστις γνωρίζει με πόσας δυσκολίας μανθάνουν ελληνικά οι Αλβανοί (Αρβανίτες) της Αττικής οι επικοινωνούντες καθ' εκάστην με τας Αθήνας, δεν θα πιστεύση τον μύθον περί εξελληνίσεως τυχόν Αλβανών εις την Βόρ. Ήπειρον»²⁵.

Τα ελληνικά τοπωνύμια εξάλλου που διασώζονται, προπαντός στη Χιμάρα, επιβεβαιώνουν την αδιάκοπη συνέχεια του ελληνισμού στη Βόρειο Ήπειρο. Άλλωστε και τα προεπαναστατικά κινήματα των Ηπειρωτών και ιδιαίτερα των Σουλιωτών και των Χιμαριωτών αποδεικνύουν ακριβώς αυτή την αδιάλειπτη συνέχεια του ελληνισμού. Επίσης και η συμβολή των Βορειοηπειρωτών στην Επανάσταση του 1821 δηλώνει τη γνήσια ελληνικότητά τους. Οι εθνικοί μας ευεργέτες Αρσάκης, Ζάππας, Ζωγράφος, Μπάγκας και Σίνας κατάγονταν από τη βορειοηπειρωτική γη και μάλιστα από διάγλωσσες περιοχές. Η εθνική και πολιτιστική συνεισφορά των Βορειοηπειρωτών προς το έθνος υπήρξε ανυπολόγιστη.

Τέλος, όταν η Ήπειρος απειλήθηκε από τους Σλάβους η *Επίσημη εφημερίδα του Βιλαετίου των Ιωαννίνων*, στο φύλλο της 2ας Φεβρουαρίου 1876 έγραφε για την ελληνικότητά της: «Η Ήπειρος δεν πρέπει ποτέ να λησμονήται, είναι η αρχαία Ελλάς, ο πρώτος σταθμός του Ελληνισμού, όπου εγεννήθησαν η θρησκεία και τα ελληνικά γράμματα, και οπόθεν διεσπάρησαν εις όλην την Ελλάδα. Εις την Ήπειρον όλοι οι κάτοικοι ανήκουν εις μίαν φυλήν, εις μίαν εθνότητα, μίαν και αδιαίρετον»²⁶.

24. Κων. ΑΜΑΝΤΟΣ, «Βόρειος Ήπειρος», Ανάτυπο από τη *Νέα Εστία*, Αθήνα 1946, τόμ. ΚΘ', τεύχος 451, σ. 4.

25. Κων. ΑΜΑΝΤΟΣ, *Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδας*, Αθήνα 1923, σ. 163. Βλ. Ορ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, *Η εκκλησία και η επιστήμη για τη Βόρ. Ήπειρο*, εκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, «Φηγός» τιμητικός τόμος για τον καθ. Σωτ. Δάκαρη, Ιωάννινα 1994, σσ. 523-534.

26. Δημ. ΖΟΥΡΑ-ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Η ελληνικότης της Βορείου Ηπείρου, Γενική εξέταση του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος*, Αθήνα 1955, σ. 148.

2.1.3 Η αδιάλειπτη χρήση της ελληνικής γλώσσας στη Βόρειο Ήπειρο

Η γλώσσα αποτελεί ένα από τα κυριότερα εθνολογικά διακριτικά γνωρίσματα ενός έθνους. Όταν η γλώσσα διατηρείται, επιζεί ιστορικά και το έθνος. Χωρίς τη γλώσσα του κανένα έθνος δεν επιβώνει. Γι' αυτό και ο Νικόλαος Ανδριώτης τόνισε στον πρυτανικό του λόγο στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1963: «Η Βόρ. Ήπειρος δεν θα είχε μείνει προσηλωμένη στα ελληνικά πεπρωμένα, αν είχε συμβεί να γίνει γλωσσικά ξένη προς τον άλλο ελληνισμό... Η σημερινή Ελλάδα υπάρχει ως έθνος και ως κράτος χάρη στο γεγονός ότι ο λαός μας μιλά Ελληνικά. Αν η ελληνική γλώσσα είχε χαθεί και εδώ κάτω, όπως χάθηκε στη Β. Βαλκανική, όπου εκτεινόταν παλαιότερα, είναι αυτονόητο ότι εμείς σήμερα θα ήμασταν πολίτες ενός κράτους νοτιοσλαβικού ή αλβανικού»²⁷. Η άποψη αυτή φανερώνει τη σπουδαιότητα της γλώσσας και τη συμβολή της στη διατήρηση του εθνικού χαρακτήρα μιας περιοχής.

Ο Georg Stadtmüller²⁸, που ασχολήθηκε με την ιστορία της Ηπείρου, υποστήριξε πειστικά ότι ο Γενούσος ποταμός είναι το βόρειο όριο της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού. Επίσης και ο Σπύρος Λάμπρου²⁹ τόνιζε ότι η αλβανική γλώσσα στη Βόρειο Ήπειρο δεν μπόρεσε να αντικαταστήσει την ελληνική, αλλά τάχθηκε στο πλευρό της. Η μόνη γραπτή γλώσσα, συνεχίζει ο ίδιος, είναι η ελληνική στο βορειοηπειρωτικό χώρο και τούτο δεν είναι αποτέλεσμα προσηλυτισμού ούτε προήλθε από τα εγκατεσπαρμένα παντού ελληνικά σχολεία, αλλά προέρχεται από την πραγματική ανάγκη της ζωής και είναι το φυσικό επακόλουθμα της εθνικής συνείδησης της περιοχής³⁰.

Για το θέμα αυτό ο Δημήτρης Ευαγγελίδης³¹ αναφέρει ότι οι Αλβανοί θα είχαν χάσει τη γλώσσα τους στη Βόρειο Ήπειρο, αν είχαν εγκατασταθεί από τα αρχαία χρόνια ανάμεσα στους πολυπληθέστερους Έλληνες. Το ίδιο θα είχε συμβεί και με τους Έλληνες. Αν υποθεθεί ότι οι Έλληνες είχαν εγκατα-

27. Αντιχάρισμα στον καθηγητή Νικόλαο Ανδριώτη, *Ανατύπωση 88 εργασιών του με τη φροντίδα Επιτροπής*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 335. Βλ. Χριστ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, «Η συνέχεια και η ενότητα της ελληνικής γλώσσας», εφημ. *Καθημερινή* 27-10-1996, σ. 39.

28. Georg STADTMÜLLER, «Τα προβλήματα της ιστορικής διερευνήσεως της Ηπείρου, εν μεθοδικόν πρόγραμμα», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμος Θ' (1934), σσ. 140-169, 146.

29. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Ηπειρωτικά», *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμ. Γ', τεύχος Δ', Αθήνησιν 1913, σσ. 369-397, 372.

30. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *ό.π.*, σ. 372.

31. Δημ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Η Βόρεια Ήπειρος*, εκδ. Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, εν Αθήναις 1919, σσ. 58-59.

σταθεί από τους αρχαίους χρόνους στη Βόρειο Ήπειρο μεταξύ των Αλβανών, θα είχαν αφομοιωθεί απ' αυτούς και θα είχαν χάσει τη γλώσσα τους, όπως συνέβη στην Επίδαμνο και την Απολλωνία, όπου οι Έλληνες, ιδρύοντας αποικίες μεταξύ των πολυπληθέστερων Αλβανών, έχασαν τη γλώσσα τους και διατήρησαν μόνο τη θρησκεία. Ούτε είναι λογικό, συνεχίζει ο ίδιος έγκριτος αρχαιολόγος, να υποθέσει κανείς ότι οι Έλληνες εγκαταστάθηκαν στη Βόρειο Ήπειρο κατά τους Βυζαντινούς χρόνους ή τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, γιατί κατά τους ταραχώδεις αυτούς χρόνους πολλοί απομακρύνονταν από την περιοχή αυτή. Επίσης δεν είναι ορθό ότι οι σημερινοί Έλληνες της Βορείου Ηπείρου είναι εξελληνισμένοι Αλβανοί. Γιατί ποια δύναμη θα τους εξελλήνιζε αν δεν υπήρχαν εκεί Έλληνες. Η αλήθεια είναι, κατ' αυτόν, ότι ποτέ δεν καταστράφηκε ο αρχαίος ελληνικός πυρήνας στην Ήπειρο, αλλά ενισχύθηκε κατά τη Βυζαντινή περίοδο και κατόρθωσε να διατηρήσει αργότερα την εθνική συνείδηση και την ελληνική γλώσσα. Τη γλώσσα αυτή παρέλαβε, όπως αναφέρει, ο ηπειρωτικός λαός ως «γεραράν κληρονομίαν» και κατόρθωσε να την καλλιεργήσει, ώστε να εκφράσει μ' αυτή τους πόθους του και τις υψηλότερες ψυχικές του συγκινήσεις.

Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι μια άλλη άποψη για τη διάδοση της αλβανικής γλώσσας στη Βόρειο Ήπειρο³². Σύμφωνα μ' αυτή, στο βορειοηπειρωτικό χώρο είχε εφαρμογή ο νόμος της επικράτησης των απλούστερων γλωσσών σε βάρος των πολυπλοκότερων. Η αλβανική γλώσσα ως απλούστερη διαδόθηκε στην περιοχή αυτή, αλλά δεν εκτόπισε την ελληνική. Έτσι η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν ο Αλή Πασάς και οι Οθωμανικές αρχές στον ευρύτερο ηπειρωτικό χώρο και τη νότια Αλβανία ήταν η ελληνική. Το αποδεικνύουν τα δείγματα πωλητηρίων εγγράφων και ιδιωτικών συμφωνητικών που έχουν διασωθεί και τα οποία υπάρχουν στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στο Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών κ.α.³³

Άλλωστε, οι τίτλοι ιδιοκτησίας της Βορείου Ηπείρου ήσαν γραμμένοι στην ελληνική. Στην ελληνική, επίσης, ήταν γραμμένα μέχρι το 1860 όλα τα διοικητικά και τελωνειακά έγγραφα στο Μπεράτι, στην Αυλώνα, στο Αργυρόκαστρο και προπαντός στην Κορυτσά³⁴.

Είναι γνωστό, επίσης, ότι οι απεσταλμένοι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων προς το Μουσταφά Πασά της Σκόδρας, αν και Αλβανοί στην καταγω-

32. Μιχ. ΔΕΝΔΙΑΣ, «Απουλία και Χιμάρα», περ. *Αθηνά*, 38 (1927), σσ. 72-109.

33. Πρβ. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *ό.π.*, σ. 377 και Σπ. ΣΤΟΥΠΗ, *Ηπειρώτες και Αλβανοί*, εκδ. ΙΒΕ, Ιωάννινα 1976, σσ. 319-323.

34. *Παρνασσός*, τόμος 7, Αθήνα 1883, σ. 320 και Φ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο ελληνικός πολιτισμός στη Βόρειο Ήπειρο», περ. *Βορειοηπειρωτικά*, Μάιος-Ιούνιος 1950, σ. 9.

γή, ήταν υποχρεωμένοι να έχουν μαζί τους και διερμηνείς, επειδή υπήρχε το ενδεχόμενο οι ίδιοι να μη γνωρίζουν τη γκέγκικη γλώσσα³⁵. Τόσο μεγάλη υπήρξε η διαλεκτική διαφορά μεταξύ των βόρειων Γκέγκηδων και των νότιων Τόσκηδων αλλά και η πατρογονική τους αντιπάθεια.

Τέλος, στη Βόρειο Ήπειρο ομιλείται γλωσσικό ιδίωμα διαφορετικό από τα ιδιώματα της κεντρικής και της νότιας Ηπείρου. Και περισσότερες αρχαιοπινείς λέξεις διατηρούν (*αίρεση, εικάζω κ.ά.*) και ακέραιες τις προσφέρουν. (Προφέρουν λ.χ. *νερό, σκυλί* και όχι *νιρό, σ'κλί*)³⁶.

Από όσα προαναφέρθηκαν γίνεται φανερό ότι η αλβανική γλώσσα στη Βόρειο Ήπειρο δεν κατέστη δυνατό να αντικαταστήσει την ελληνική γλώσσα. Η διάδοση της αλβανικής γλώσσας οφείλεται στο γεγονός ότι ήταν απλούστερη από την ελληνική. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η γλώσσα των αρχών και της διοίκησης στο βορειοηπειρωτικό χώρο ήταν η ελληνική, μέχρι τα τέλη του περασμένου αιώνα. Η ελληνική γλώσσα που ομιλείται στη Βόρειο Ήπειρο δεν προήλθε από νοτιότερα μέρη, όπως φαίνεται από το γλωσσικό της ιδίωμα, ούτε είναι αποτέλεσμα εξελληνισμού των κατοίκων της. Είναι η γλώσσα των αρχαίων Ηπειρωτών, που ενώ υπέστη τις αναγκαίες γλωσσικές εξελίξεις και επιρροές, διατήρησε τον ελληνικό της χαρακτήρα και δεν αλλοιώθηκε. Οι επισημάνσεις αυτές μπορούν να βοηθήσουν στην αποσαφήνιση των εθνολογικών χαρακτηριστικών της Βορείου Ηπείρου και να καταδείξουν το συνεκτικό δεσμό της περιοχής αυτής με το εθνικό κέντρο.

2.1.4 *Μαρτυρίες ξένων περιηγητών για την ελληνικότητα της Βορείου Ηπείρου*

Οι μαρτυρίες των ξένων περιηγητών, όταν κυρίως λείπουν οι επαρκείς αρχαιολογικές έρευνες, αποβαίνουν ιδιαίτερα χρήσιμες, γιατί στηρίζονται σε γεγονότα που υποπίπτουν στην αντίληψή τους και συνήθως περιέχουν σπουδαίες γεωγραφικές, ιστορικές και εθνογραφικές παρατηρήσεις. Οι ξένοι περιηγητές που περιόδευσαν τη Βόρειο Ήπειρο, ως αυτόπτες μάρτυρες κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, αναφέρθηκαν σε γεγονότα για τα οποία

35. Johann Georg von HAHN, *Albanesische Studien*, 1, Jena 1854, σ. 39. Πρβ. Αχ. Λαζάρου Πρόλογος, σχόλια, χρονικό στο βιβλίο του Rene PUAUX, *La Malheureuse Epire* (μτφρ. Α. Αχ. Λαζάρου), εκδ. Τροχαλία, σ. 24, και Δημ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ, *Η Βόρειος Ήπειρος*, εν Αθήναις 1919, σ. 57.

36. Ευάγγ. ΜΠΟΓΚΑΣ, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου, Βορείου-Κεντρικής και Νοτίου*, εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1964, τόμ. Β', σ. 1.

είχαν προσωπική αντίληψη. Πολλοί απ' αυτούς συνέβαλαν στη διόγκωση του φιλελληνικού ρεύματος. Επίσης, πολλές ήταν οι αναφορές τους στα ήθη, τα έθιμα και τον ελληνικό χαρακτήρα της Βορείου Ηπείρου³⁷.

Ο Γάλλος V. Bérard³⁸ για την περιήγησή του στο Ελμπασάν, έγραφε: «Η χριστιανική κοινότητα του Ελμπασάν είναι το προκεχωρημένο φυλάκιο του ελληνισμού εδώ, στα βόρεια. Όλοι αυτοί οι Αλβανοί καταλαβαίνουν και όλοι τους σχεδόν μιλούν τα ελληνικά. Έχουν ελληνικό σχολείο για τα αγόρια τους και ελληνικό σχολείο για τα κορίτσια τους. Θεωρούν τους εαυτούς τους Έλληνες. Η ελληνικότητά τους όμως αυτή δεν έχει επαναστατικό χαρακτήρα». Ο ίδιος περιηγητής αναφέρθηκε στις ιταλικές «μηχανορραφίες» και στην απάντηση που έδωσε η Κοινότητα του Ελμπασάν σ' ένα Γερμανό μυστικό πράκτορα που ήθελε να τους αποτρέψει απ' το φιλελληνισμό τους και να τους κάνει «αλβανίζοντες» και «αλβανόφρονες»: «Αλβανία» αποκρίθηκαν οι κάτοικοι του Ελμπασάν «και αγριότητα ήσαν γι' αυτούς συνώνυμα: ότι αυτοί την πατρίδα τους τη λένε Ήπειρο και ονομάζουν πρόγονό τους τον Πύρρο τον Έλληνα».

Ο V. Bérard αναφέρθηκε επίσης στον εθνισμό των Βλάχων του Δυρραχίου. Συγκεκριμένα παρατηρεί: «Η πόλη μπορεί να είναι ιταλική, το προάστιο όμως είναι ελληνικό. Σε όλα τα υπαίθρια καφενεία μιλούν ελληνικά. Πάνω από τα τεζάκια βρίσκονται τα πορτρέτα του Γεωργίου του Α' και του πρωθυπουργού του, του κ. Τρικούπη. Κάτω από τα πλατάνια μια συντροφιά φουστανελοφόρων πίνουν και τραγουδούν με την κιθάρα ένα αργόσυρτο τραγούδι του Αρχιεπελάγους...»³⁹

Ο Γάλλος Rene Puaux⁴⁰ για την επιδίκαση εδαφών της Βορείου Ηπείρου στην Αλβανία έγραφε: «Οι Μεγάλες Δυνάμεις ικανοποιώντας την ιταλική βουλμία θα παραχωρήσουν στο φτιαχτό βασίλειο της Αλβανίας εδάφη κατοικούμενα από Έλληνες πατριώτες.» Ο ίδιος δημοσιογράφος αναφέρθηκε στα κέντρα του ηπειρωτικού ελληνισμού και στο εθνικό τους όραμα: «Υπάρχουν», έγραφε, «στην Ήπειρο έξι μεγάλα κέντρα ελληνισμού. Τα Ιωάννινα,

37. Από τους ξένους περιηγητές που επισκέφτηκαν τη Βόρειο Ήπειρο και δεν υποστήριξαν τις πολιτικές σκοπιμότητες των χωρών τους, τιμώντας με τον τρόπο αυτό την αποστολή τους, ξεχωρίζουν ο Rene Puaux με το έργο *La Malheureuse Epire*, ο Ch. Vellay με το έργο *L'irridentisme hellinique*, ο V. Bérard με το βιβλίο *La Turquie et l' Hellinisme contemporain* και ο δημοσιογράφος Luciano Magrini της εφημερίδας *Αιών (Secolo)* της Ρώμης.

38. V. BÉRARD, *Τουρκία και Ελληνισμός*, μτφρ. Μ. Λυκούδης, Εισαγωγή-Σχόλια Θ. Πυλαρινός, εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1987, σσ. 87-89.

39. V. BÉRARD, *ό.π.*, σσ. 47-48.

40. Rene PUAUX, *La Malheureuse Epire, Οδοιπορικό 1913 - Απελευθέρωση - Αυτονομία. Πρόλογος - Σχόλια - Χρονικό: Αχ. Λαζάρου*, μτφρ. Α. Αχ. Λαζάρου, εκδ. Τροχαλία, σ. 33.

3 ΑΘ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ, *Τα Μεταπολεμικά Αναγνωστικά της Ελληνικής Μειονότητας της Αλβανίας*

τα Ζαγόρια, το Αργυρόκαστρο, το Μέτσοβο, η Χειμάρρα και η Κορυτσά. Από αυτά τα κέντρα ξεκίνησαν άνθρωποι, των οποίων η πρώτη σκέψη, μόλις απέκτησαν περιουσία στο εξωτερικό, ήταν να συμβάλουν στην πραγμάτωση του εθνικού οράματος: της ένωσης της Ηπείρου με την Ελλάδα». Έγραψε, επίσης, για την ελληνικότητα της Χιμάρας: «Δεν καθόρισε λοιπόν η Ελλάδα τα όρια της ελληνικής Ηπείρου μέχρι την παραλία βορείως της Χειμάρρας, από κενοδοξία, για να διευρύνει τα σύνορά της. Είναι αδύνατο η Χειμάρρα να μη γίνει ελληνική. Διότι είναι ήδη ελληνική.»⁴¹

Ο Ιταλός Luciano Magrini ανταποκριτής της εφημερίδας *Αιών* (*Secolo*) της Ρώμης, που είχε γνωρίσει την εθνολογική σύνθεση και τον ιστορικό χαρακτήρα της Βορείου Ηπείρου, έγραφε σε ανταπόκρισή του την 11η Ιουνίου 1913 προς την εφημερίδα⁴²: «πώς είναι δυνατόν να λεχθή τώρα εις τον λαόν αυτόν: Παύσατε να είσθε Έλληνες και γίνετε Αλβανοί. Κλείσατε τας εκατοντάδες των σχολείων σας, τα οποία σας edίδαξαν το αλφάβητον και μαζί με αυτό σας ενεφύσησαν το εθνικό αίσθημα. Είναι καιρός πλέον να γίνεται Αλβανοί. Εν ονόματι του διαύλου της Κερκύρας η Ιταλία θα σας αποσπάση από τας ελληνικάς νίκας, διά να σας ρίψει εις το πινάκιον της Αλβανο-αυστριακής αυτονομίας».

Τέλος, ο Ch. Vellay⁴³, αναφερόμενος στην εθνική μεθόριο της Ελλάδας, τονίζει ότι αρχίζει από την Αυλώνα, διευθύνεται προς το Βεράτι, όπου το ελληνικό στοιχείο είναι ανθηρό, κατέρχεται στο Τεπελένι και έπειτα ανέρχεται Β.Α. προς τη Φλώρινα.

Οι προαναφερόμενοι περιηγητές, παρόλο που δε στηρίζουν το έργο τους σε ιστορικά και αρχαιολογικά τεκμήρια, με τις πληροφορίες και τις ανταποκρίσεις που συμπεριλαμβάνουν στο έργο τους, μας βοηθούν να αντιληφθούμε την ελληνικότητα της περιοχής, αλλά και τις «μηχανορραφίες» ορισμένων μεγάλων δυνάμεων προκειμένου να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους παραχαράζοντας τα πραγματικά γεγονότα.

2.1.5 Νεότερες εθνογραφικές οριοθετήσεις της Βορείου Ηπείρου

Ο όρος Βόρειος Ήπειρος άρχισε να χρησιμοποιείται από τη στιγμή που το τμήμα αυτό της ενιαίας Ηπείρου επιδικάστηκε στο νεοσύστατο αλβανικό

41. Rene PUAUX, *ό.π.*, σσ. 45, 86-87.

42. Νικ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου*, Λεύκωμα, έτος πρώτον 1965, εκδ. της εν Αθήναις Ενώσεως Δροπολιτών «Ο ΔΡΙΝΟΣ», σ. 62.

43. Ch. VELLAY, *L'Irrendentisme hellinique*, Paris 1913, σ. 24 και Νικ. ΠΑΤΣΕΛΗΣ, *Η Βόρεια Ήπειρος και τα φυσικά της σύνορα*, εκδ. Μαρ. Βασιλείου και Σία, Αθήναι, σ. 29.

κράτος το έτος 1913. Η ονομασία αυτή δεν αναφέρεται σε κάποια πάγια γεωγραφική διαίρεση⁴⁴, αλλά προέκυψε από την ιστορική συγκυρία. Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν όλοι όσοι κατοικούν σήμερα στο βορειοηπειρωτικό χώρο είναι Έλληνες και μέχρι πού εκτείνονται, σύμφωνα με τους ιστορικούς, τους γεωγράφους και τους εθνολόγους, τα όρια της Βορείου Ηπείρου. Έτσι καθίσταται απαραίτητο να αναφερθούμε στην εθνογραφική σύνθεσή της, πολύ περισσότερο που η διάχυση και η διασπορά των εθνοτήτων στη Βόρειο Ήπειρο καθιστά αδύνατη τη χάραξη μιας αδιαμφισβήτητης διαχωριστικής γραμμής απ' όλες τις πλευρές⁴⁵.

Οι Έλληνες συγγραφείς του 18ου αιώνα, όπως ο Μελέτιος και οι Δημητρείς⁴⁶, εντάσσουν στην Ήπειρο το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, τους Αγίους Σαράντα και τη Χιμάρα. Η Αυλώνα, το Μπεράτι, το Ελμπασάν και η Κορυτσά, θεωρούνται απ' αυτούς ότι ανήκουν στην Αλβανία.

Ο Αθανάσιος Ψαλίδας και ο Κοσμάς Θεσπρωτός⁴⁷ θεωρούν τον Αώο ποταμό ως το νότιο όριο της Αλβανίας. Έτσι γι' αυτούς το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, οι Άγιοι Σαράντα, η Χιμάρα και η Αυλώνα, εκτός ίσως από την Πρεμετή για τον Κοσμά το Θεσπρωτό, ανήκουν στην Ήπειρο.

Ο μελετητής των ηπειρωτικών πραγμάτων Παναγιώτης Αραβαντινός⁴⁸ συμπεριλαμβάνει στην παλαιά Ήπειρο το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο και τη Χιμάρα και στη Νέα Ήπειρο ή Νότια Αλβανία τα διοικητικά θέματα Πρεμετής, Αυλώνας και Τεπελενίου.

Το Υπουργείο Εξωτερικών⁴⁹ της Ελλάδας, απευθυνόμενο το 1911 προς τα προξενία Ηπείρου και Αλβανίας καθόριζε τη γλωσσολογική γραμμή

44. Λεων. ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ, «Εθνοπολιτισμικές οροθετήσεις, Η γεωγραφική έννοια της Βορείου Ηπείρου και η πληθυσμιακή σύνθεση», *Καθημερινή*, αφιέρωμα στη Βόρειο Ήπειρο, 6 Μαρτίου 1994, σ. 28.

45. Γεώρ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, «Η εθνογραφική σύνθεση και το εθνικό ζήτημα στον Ηπειρωτικό χώρο», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, 8 (1986), σ. 311.

46. Λεων. ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ, *ό.π.*, σ. 28.

47. Κοσμάς ΘΕΣΠΡΩΤΟΣ και Αθ. ΨΑΛΙΔΑΣ, *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου*, Προλεγόμενα και σημειώσεις Αθαν. Παπαχαρίση, Επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1964, Passim. Πρβ. Π. ΚΟΥΓΙΤΣΑ, *Πραγματεία τοπογραφική, ιστορική και εθνολογική της Άνω Αλβανίας Ιλλυρίας, Κάτω Αλβανίας ή Μακεδονικής Ιλλυρίας και Ηπείρου*, εν Αθήναις 1905.

48. Παν. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών*, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου Σ. Βλαστού 1856, τόμ. Α', 1856, σ. 320.

49. Α.Υ.Ε., 1911, Β 152, αρ. 17007, Αθήνα, 30-6-1911 από παραπομπή Βασ. ΚΟΝΤΗ, *Εναισθητες ισορροπίες, Ελλάδα και Αλβανία στον 20ό αιώνα*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 189.

που χώριζε τους ελληνόφωνους και αλβανόφωνους πληθυσμούς της Ηπείρου. Η γραμμή αυτή άρχιζε grosso modo από το ακρωτήριο Γλώσσα απέναντι από το νησί Σάσων και κατέληγε στην Κορυτσά. Βόρεια της γραμμής αυτής, με βάση το έγγραφο του Υπουργείου, δεν υπήρχε κανένα ελληνόφωνο χωριό, εκτός από το χωριό Άρτα στην περιοχή της Αυλώνας. Στα νότια της γλωσσολογικής αυτής γραμμής υπήρχαν δεκατέσσερα αλβανόγλωσσα χωριά, με νοτιότερα αυτά που βρίσκονταν στην περιοχή Μαργαριτίου και Παραμυθιάς.

Ο εθνογραφικός χάρτης της Βορείου Ηπείρου⁵⁰ του Γενικού Στρατηγείου του Ελληνικού Στρατού, που δημοσιεύτηκε το 1919 με στοιχεία του 1913, συμπεριλαμβάνει στη Βόρειο Ήπειρο τους καζάδες της Κορυτσάς, του Σταρόβου, της Κολωνίας, του Αργυροκάστρου, της Χιμάρας, του Δελβίνου, του Λεσκοβικίου, του Τεπελενίου, της Πρεμετής και του Πωγωνίου.

Στις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Βόρειο Ήπειρο αναφέρεται και το υπόμνημα που υπέβαλε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων την 30-12-1918. Στο υπόμνημα αυτό τονίζεται ότι «θα ηδύνατο άνευ δυσκολίας να αποσπαστεί διά να προσαρτηθεί εις την Αλβανία η περιφέρεια του Κουρβέλεσι, τα βορείως του Βογιούσα κείμενα τμήματα των καζάδων του Τεπελενίου και της Πρεμετής και ο Καζάς του Σταρόβου, κείμενος βορείως του Ντεβόλι, των οποίων ο πληθυσμός είναι σχεδόν αποκλειστικώς Αλβανικός. Θα έμενεν ούτως εις την Βόρ. Ήπειρον πληθυσμός 120.000 Ελλήνων και 80.000 Αλβανών»⁵¹.

Έτσι στη σημερινή συγκυρία θεωρείται ακραία⁵² η εκδοχή που τοποθετεί τα όρια της Βορείου Ηπείρου στο Γενούσο (Shkumbini) ποταμό. Μετριοπαθής λογίζεται η άποψη που έχει ως βάση και τα αποτελέσματα των εκλογών 1990-91 και τοποθετεί τα όρια της Βορείου Ηπείρου νότια του Βογιούσα ποταμού, περιοχή στην οποία το ελληνικό στοιχείο εμφανίζει αξιόλογη παρουσία.

Ως προς την εθνολογική σύνθεση του βορειοηπειρωτικού χώρου θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η διαίρεση του πληθυσμού σε Έλληνες και Αλβανούς είναι μια υπεραπλούστευση της πραγματικότητας που έρχεται σε αντί-

50. Carte Ethnographique de l'Épire du Nord en 1913 του Γεν. Στρατηγείου του Ελληνικού Στρατού, Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων, 1919.

51. Βασ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Βόρειος Ήπειρος, η συνεχιζόμενη εθνική τραγωδία*, εκδ. Ε. Ρήγα, σ. 271.

52. Λεων. ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ, *ό.π.*, σ. 28. Βλ. Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ - Θ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΗΣ - Η. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, Πανεπιστήμιο Αθηνών ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σ. 12.

θεση με τις εθνοπολιτισμικές κατηγορίες⁵³ πληθυσμών, που διέκριναν ήδη σοβαροί μελετητές του 18ου και 19ου αιώνα.

Ο Παναγιώτης Αραβαντινός⁵⁴ αναφερόμενος στα «αυτόχθονα έθνικά στοιχεία και όσα ως αποσπάσματα έπηλύδων έθνων άπώκησαν έν τή χώρα ταύτη», διαιρεί τους κατοίκους της Βορείου Ηπείρου σε: α) Έλληνες, «άπογόνους αυτόχθόνων Έλλήνων Ήπειρωτών». β) Αλβανούς, γηγενείς απογόνους Πελασγών και Ιλλυριών. γ) Ημιέλληνες ή Γραικοαλβανούς, απογόνους συγκατοίκησης Ελλήνων και Αλβανών. δ) Σλάβους, υπολείμματα της βουλγαρικής και σερβικής φυλής στις επαρχίες της Κορυτσάς. ε) Κουτσόβλαχους κυρίως στην Πρεμετή και την Κορυτσά. στ) Αρβανιτόβλαχους, δηλαδή Βλάχους, κυρίως της Πρεμετής, που συμβίωσαν με αλβανικές φυλές και έμαθαν τη γλώσσα τους. ζ) Αθίγγανους και Αράπηδες (Μαύρους) αγορασμένους από ντόπιους οθωμανούς.

Ο Αθανάσιος Ψαλίδας⁵⁵, στις αρχές του περασμένου αιώνα, διακρίνει του κατοίκους της Βορείου Ηπείρου σε: α) Γραικούς χριστιανούς της Δρόπολης, του Δέλβινου και τριών χωριών της Χιμάρας. β) Αλβανούς χριστιανούς στα βόρεια και βορειοανατολικά χωριά της Δρόπολης, σε ορισμένα χωριά του Δέλβινου, της Χιμάρας, της Πρεμετής και σε 20 περίπου χωριά της Κορυτσάς. γ) Αλβανούς μουσουλμάνους⁵⁶ των υπόλοιπων περιοχών.

Μολαταύτα, η οθωμανική διοίκηση θεωρούσε ως Έλληνες τους μη μωαμεθανούς κατοίκους της Βορείου Ηπείρου. Πριν από το 1913 το σύνολο σχεδόν του χριστιανικού πληθυσμού της Βορείου Ηπείρου είχε ελληνική εθνική συνείδηση. Ωστόσο, υπήρχαν και πολλοί μουσουλμάνοι που διακρίνονταν για τα φιλικά αισθήματά τους προς τους Έλληνες, πολύ φυσικό άλλωστε, αφού αρκετοί απ' αυτούς ήταν απόγονοι χριστιανών που είχαν ασπαστεί άλλοτε τον ισλαμισμό.

53. Λεων. ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ, *ό.π.*, σ. 28.

54. Παν. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, μέρος Α', Εισαγωγή Κ. Δημαρά, Επιμέλεια Ε. Νικολαΐδου, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σ. 193.

55. Λεων. ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ, *ό.π.* και Κοσμά ΘΕΣΠΡΩΤΟΥ και Αθαν. ΨΑΛΙΔΑ, *ό.π.*

56. Ο Χρ. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ στο βιβλίο του, *Η Ελλάδα και η Βόρεια Ήπειρος*, 1945, σσ. 34 κ.ε., αναφερόμενος στο βίαιο εξισλαμισμό των Βορειοηπειρωτών τονίζει ότι σε όλα τα μουσουλμανικά χωριά της Βορείου Ηπείρου οι μητέρες αποκοιμίζουν τα παιδιά κάνοντας το σημείο του σταυρού, όπως και οι Ελληνίδες. Όταν ζυμώνουν χαράσσουν στη ζύμη το σημείο του σταυρού και όταν τα βρέφη καταλαμβάνονται από βήχα τους φωνάζουν «κριστ», δηλαδή Χριστός. Οι σκοποί των τραγουδιών, τα μοιρολόγια, οι χοροί, τα ήθη και τα έθιμά τους είναι σημεία μιας ριζωμένης ελληνικότητας που δεν μπόρεσε να ενταφιάσει και να εξαφανίσει ο βίαιος εξισλαμισμός. Βλ. Αλέξ. Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός, «Άπειρος» χώρα*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1992, σ. 96.

2.1.6 Εθνολογικές στατιστικές της Βορείου Ηπείρου

Το ελληνικό στοιχείο, χωρίς καμιά αμφισβήτηση, ανέκαθεν υπερτερούσε στις περιοχές Αργυροκάστρου, Δέλβινου, Πωγωνίου⁵⁷ και Χιμάρας. Ακόμη και η τουρκική απογραφή⁵⁸ του 1908 στη Βόρειο Ήπειρο αριθμούσε τους Έλληνες σε 128.000 και τους Αλβανούς σε 95.000. Κατά την απογραφή της ελληνικής κυβέρνησης του 1913 ο πληθυσμός της Βορείου Ηπείρου είχε ως εξής:

a) Département de Corytsa			
	Grece	Albanais	Total
District de Corytsa...	32.873	35.807	68.680
» Starovon...	326	8.262	8.588
» Colonia...	11.269	9.615	20.884
b) Département d'Argyrocastron			
District d'Argyrocastron	20.016	21.424	41.440
» Chimara et Couvelession	6.188	4.460	10.548
» Delvinon	17.296	4.645	21.940
» Liaskovikion	6.455	3.993	10.448
» Tepelenion	6.093	6.727	12.820
» Premeti	10.823	12.251	23.074
» Pogonion	5.185	—	5.185
» Philiatès	365	4.350	4.715
	116.888	111.534	223.422

(Πηγή: C. D. STERGHIOPOULOS - Chr. SOULIS, *La question de l'Épire du Nord*, Paris 1946, σ. 58)

Επίσης κατά την επίσημη στατιστική της αλβανικής κυβέρνησης, οι περιφέρειες της Βορείου Ηπείρου το 1927, περιλάμβαναν τους παρακάτω κατοίκους:

57. Ο W.M. Leake *Travels in northern Greece*, VOL VI AMSTERDAM, σ. 101 αναφέρει: «All the inhabitants of Pogoniani are Greek except those of Vostina».

58. Chr. SOULIS, *La question de l'Épire de Nord*, Paris 1946, σ. 58 και Δημ. ΖΟΥΡΑ-ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Η ελληνικότητα της Βορ. Ηπείρου*, Αθήναι 1955, σ. 153 (βλ. στους Πίνακες 1-4 τις στατιστικές πληθυσμών των Giovanni Amadori-Virgilj, Χρ. Χρηστοβασίλη, Δημ. Χασιώτη και Longworth).